

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри, к.політ.н., доцент

_____ О.Л. Гільченко

«__» _____ 20__ р.

**«РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ В УКРАЇНІ: ПІДСТАВИ
ФОРМУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ»**

Кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня

вищої освіти освітньо-професійної програми

«Політологія. Політична аналітика та експертиза»

Перепьолкіна Микити Романовича

Науковий керівник: Пашина Н.П., д. політ. н., професор

Рецензент: Луцишин Г.І., д. політ. н., професор,

завідувач кафедри політології та міжнародних відносин,

національного університету «Львівська політехніка»

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Концепт політичних режимів в науці.....	9
1.2. Специфічні особливості регіональних політичних режимів та методологія їх дослідження.....	22
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ: НАУКОВИЙ ДИСКУРС.....	35
2.1. Підстави, механізми та фактори формування регіональних політичних режимів в Україні.....	35
2.2. Загрози, виклики/переваги регіональних політичних режимів в Україні.....	49
Висновки до розділу 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ФАКТОРИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ.....	62
3.1. Ресурсний потенціал	62
3.2. Вибори як механізм трансформації регіонального політичного режиму.....	71
Висновки до розділу 3.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми. Регіональні політичні режими є важливою складовою політичних процесів та політичних відносин практично во всіх країнах світу. Так, з 1951 р. на європейському континенті працює Європейська рада муніципалітетів і регіонів (Council of European Municipalities and Regions (CEMR)[88], членами якої є 41 країна (серед них і Україна) та 62 асоціації. З 1979 р. працює Постійна конференція місцевих і регіональних влад Європи (The Congress of Local and Regional Authorities) [105]. Сьогодні практика політичного регіоналізму є дуже широкою, вона набирає нових сучасних форм, про це свідчать документи Генеральної Асамблеї європейських регіонів[29]. «Регіони, з точки зору європейців, – елемент демократії, децентралізації, самовизначення»[30, С. 7], вони виконують різноманітні функції та дають можливість «...населенню розглядати себе спільністю» [90].

Регіональні політичні режими як політичне явище сьогодні активно досліджується як зарубіжними так і вітчизняними науковцями. Однією з головних причин підвищеного інтересу для вивчення та аналізу регіонального політичного простору, на наш погляд, є необхідність проаналізувати та визначити ступінь демократичності регіону, його культурні особливості, рівень соціально-економічного розвитку. Головними суб'єктами регіонального режиму є політичні актори регіонального політичного процесу, за допомогою аналізу їх діяльності можна дати політологічну оцінку регіону, особливостям взаємозв'язку між населенням та регіональною і місцевою владою, методам боротьби за владу, взаємовідношенням з центральною владою. Також з огляду на всі ці фактори можна спрогнозувати електоральні переваги та динаміку розвитку політичного процесу в регіоні, його вплив на загальнонаціональні політичні процеси та відносини.

Регіональні політичні режими є важливою складовою функціонування політичної системи в Україні. Український регіоналізм пройшов складний та тривалий шлях розвитку, базовими чинниками формування регіонів стали історичні, культурні та інституційні умови, які сьогодні набувають новітніх модифікацій. Історія розвитку регіональних політичних режимів в Україні має приклади як конструктивного, так і деструктивного їх функціонування. Регіональні політичні режими, в останнє десятиліття, а особливо після місцевих виборів-2020, перейшли на новий етап розвитку, завдяки підвищеній популярності місцевих та регіональних партій всупереч загальнонаціональним. Це надає ще більшої актуальності та підстави для роздумів для вітчизняних дослідників.

Реформа децентралізації, яка триває в Україні, незважаючи на протиріччя та труднощі втілення, дає можливість на законодавчому рівні адаптувати місцеву та регіональну владу до сучасних євроінтеграційних процесів в Україні та врегулювати відносини між центром та регіонами.

Аналіз наукової літератури показав, що на сьогоднішній день, ступінь дослідження регіонального політичного режиму у Донецькому регіоні є недостатньою, хоча Донецька область набула протягом усієї своєї історії особливих рис регіональної ідентичності, характеризується специфічними особливостями соціально-економічного розвитку та владних відносин в регіоні. Додатковим стимулом для вивчення регіонального політичного режиму Донецького регіону є той факт, що область перебуває у стані політичної кризи та гібридної війни з Російською Федерацією, що потребує особливої уваги з боку держави і науковців.

Об'єктом дослідження є регіональні політичні режими як соціально-політичне явище.

Предметом дослідження є регіональні політичні режими в Україні, особливості їх формування та функціонування.

Наукова розробка теми. Тематика обраної проблематики активно досліджується як зарубіжними так і вітчизняними вченими. Для того щоб цілісно дослідити регіональний політичний режим, потрібно враховувати безліч особливостей і процесів, які відбувалися і відбуваються зараз. Літературу, що, висвітлює обрану тему, можна класифікувати за трьома напрямками.

До першої групи було віднесено авторів, які досліджували сутність політичних режимів, їх структуру, фактори формування та функціонування. До цієї групи ми віднесли Р. Арона, Р. Даля, М. Дюверже, Р. О'Доннела, Р. Туровського, Ф. Шміттєра, та ін.

До другої групи ми віднесли праці науковців, в яких надається аналіз регіонального політичного режиму в Україні. Дослідники розглядають особливості виникнення та формування регіональних політичних режимів в Україні, корисний і шкідливий їх вплив на політичну систему країни. Це роботи А. Авскентьєва, Т. Бєвз, М. Горбатюк, Г. Зеленько, О. Зорич, М. Кармазіної, Н. Ротар, В. Яремчука та ін.

До третьої групи ми віднесли праці авторів, в яких досліджується ресурсний потенціал та механізми формування регіонального політичного режиму в Донецькому регіоні. Найбільший інтерес з цієї проблематики, на нашу думку, представляють роботи А. Дегтяренка, М. Кармазіної, І. Кононова, Л. Кочубей, О. Нельгі.

Метою дослідження є з'ясувати передумови формування регіональних політичних режимів в Україні, специфіку їх розвитку та особливості функціонування в різних регіонах країни; на прикладі Донецької області простежити фактори, механізми та специфіку трансформації політичного простору в регіоні.

Для досягнення поставленої мети було поставлено наступні завдання:

- опрацювати категоріальний апарат дослідження;
- розкрити сучасний стан наукової розробки проблеми;

- дослідити причини та умови розвитку та трансформації регіональних політичних режимів в Україні;
- проаналізувати науковий дискурс в питанні користі та шкоди функціонування регіональних режимів в Україні;
- розкрити особливості регіонального політичного режиму в Донецькому регіоні, його ресурсний потенціал, та вплив виборів на трансформацію регіонального режиму та місцевих еліт.

Аналіз джерельної бази. Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали наукові монографії, дисертації, наукові статті вітчизняних та зарубіжних авторів, навчальні посібники, енциклопедичні видання за темою дослідження.

Емпірична база дослідження представлена нормативно-правовими документами, статистичними даними, інтерв'ю за науковими експертами, публікації з засобів масової інформації. До статистичних даних відносяться: результати виборів, демографічні показники, соціологічні опитування, соціально-економічний розвиток регіону. Інтерв'ю з науковими експертами, визначають науковий дискурс та актуальність дослідження. Публікації засобів масової інформації висвітлюють політичні події, які є визначальним фактором теми дослідження.

Проведений аналіз різноманітних документів та різнопланових джерел засвідчує, що зміст джерелознавчої бази дослідження є цілком достатнім та дозволяє цілісно висвітлити тему нашого дослідження.

Методологічна база дослідження. В праці був використаний широкий спектр загальнонаукових та політологічних методів. Застосування системного методу забезпечило комплексний підхід до вивчення регіональний політичних режимів, а також їх взаємодію з іншими інститутами політичної системи України. Під час глибокого вивчення поняття «регіональний політичний режим» був використаний інституціональний метод, який вивчає вплив політичних

інститутів на формування регіональних політичних режимів. Метод моделювання використовувався в даному дослідженні для того, щоб за допомогою побудови інформаційної моделі регіонального режиму, дати прогноз подальшого його розвитку. Історико-хронологічний метод дозволив нам проаналізувати історичні передумови виникнення та розвитку регіональних політичних режимів в Україні у різний час. Для досягнення поставленої мети дослідження, були використанні достатня кількість наукових методів, як загальнонаукового характеру, так і спеціальних методів, що дало змогу об'єктивно та на належному методологічному рівні розглянути феномен регіонального політичного режиму.

Практичне значення. Отриманні данні дають змогу створити базу для подальшого поглиблення дослідження з обраної теми. Окрім того отримані результати роботи можуть бути використанні при розробці програм навчальних дисциплін та методичних рекомендацій до практичних занять для студентів спеціальності «Політологія», при підготовці студентами до семінарських занять з дисциплін: «Політичні режими», «Політичні процеси та політичні відносини», «Місьцеве самоврядування», «Регіонознавство».

Апробація результатів. Результати роботи були опубліковані:

- Перепьолкін М.Р. Регіональні політичні режими: підстави формування та особливості функціонування // Трансформація політичних систем світу в умовах глобалізації: Збірник тез доповідей студентів історичного факультету МДУ за результатами участі у Декаді студентської науки. Маріуполь, 2021. С. 130-132.
- Перепьолкін М.Р. Регіональний політичний режим: Визначення категорії // Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: Збірник матеріалів Одинадцятої Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Маріуполь, 2021. С. 153 – 157.

Характеристика змісту роботи. Робота складається зі вступу, основної частини, висновку та списку використаних джерел. Основна частина, у свою чергу, складається з трьох розділів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» було розроблено категоріально-понятійний апарат дослідження, описана ступінь вивченості теми в науковій літературі, джерельна та методологічна база дослідження, а також визначені основні причини появи регіональних політичних режимів як політичного явища.

Другий розділ присвячено «Особливостям регіональних політичних режимів в Україні: науковий дискурс», в якому були з'ясовані причини та історичні передумови формування регіональних політичних режимів в Україні. На основі наукового дискурсу було визначено виклики, загрози та переваги формування регіональних політичних режимів для політичної системи України.

У третьому розділі «Фактори та механізми формування регіонального політичного простору в Донецькому регіоні», було розкрито об'єктивні та суб'єктивні фактори впливу на особливості політичного простору Донецького регіону, простежено роль виборів в процесі трансформації регіонального політичного режиму Донетчини.

Список використаних джерел та літератури складається з 105 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концепт політичних режимів в науці

Політичні режими досліджували В. Банс, Р. Даль, А. Лейпхарт, Х. Лінц та інші науковці. Етимологічно термін «режим» походить від французького *regime*, що означає уряд, державну систему, спосіб правління, а також розпорядок життя, систему правил, заходи, необхідні для конкретної мети, умови діяльності [101]. Вперше це поняття в з'явилося в XIX столітті, але широкого використання отримало в 1950-х роках XX ст. У політичній науці одну з перших визначень політичного режиму дав французький політолог М. Дюверже. Він розумів політичний режим як «Певне поєднання систем партій, способу голосування, одного або декількох типів прийняття рішення, однієї або декількох структур тиску» [31].

Прихильник ідеї Моріса Дюверже - Жан-Луї Кермонн дав більш докладний визначення політичного режиму, вказавши, що її слід розуміти як «сукупність елементів ідеологічного, інституційного і соціологічного порядку, які сприяють формування політичного ладу, управління даною країною протягом певного періоду часу» [18]. Американські політологи запропонували безліч визначень цього поняття. Наприклад, Рой Макрідіс, кажучи про функції політичної системи, вказує, що політичний режим «визначає конкретні способи і засоби, за допомогою яких такі функції можуть бути структуровані і вбудовані в інститути і процедури, а також конкретні відносини, які виникають в хід цього», в зв'язку з цим його підхід до поширення концепції політичного режиму був визначений як «функціональний» [94]. Інший американський дослідник, К. Бекстер, вважає, що політичний режим - це «система або форма правління», в якій інший американський політолог Г. Лассуелл фактично погоджується з ним, вважаючи, що «режим («форма правління») являє собою зразок політичної форми» [20].

Серед наведених вище визначень поняття політичного режиму, які можна знайти в сучасній політичній науці, ми бачимо продовження давньої античної традиції зв'язування рис політичної організації суспільства, перш за все з формою правління, в результаті з яких поняття політичного режиму досить розмитою за своїм змістом. Спробу комплексного аналізу ідей, накопичених політичною наукою про концепцію політичного режиму, можна знайти в роботі А.П. Циганкова «Сучасні політичні режими: структура, типологія, динаміка», де автор виділяє наступні відмітні риси політичного режиму [79 с.10-15]:

- По-перше, недостатньо асоціювати режим тільки з однією формою правління. Він вирішує проблеми соціальної та політичної стабілізації і сприяє організації набагато більших макросоціальних процесів.
- По-друге, очевидно, що режим не тільки забезпечує динамізм, але і певну стабілізацію політичної системи, приводячи її елементи і структурні особливості в упорядковану взаємодію, забезпечуючи їх узгодженість.
- По-третє, режим, безсумнівно, являє собою сукупність владних структур, які дозволяють правлячому класу здійснювати ввірені йому повноваження
- По-четверте, будь-який режим в її функціонуванні, відноситься до того чи іншого способу досягнення цілей
- По- п'яте, політичний режим стосовно до системи має свої тимчасові характеристики.

Вагомий внесок в ужиток цього поняття вніс Д. Істон у своїх роботах 1950-1960-х рр., таких як «Політична система» («The Political System») [34], «Основа для політичного аналізу» («A Framework for Political Analysis») [91] і «Системний аналіз політичного життя» («A Systems Analysis of Political Life») [92]. Будучи одним з основних представників системного підходу в політичному пізнанні і, отже, активно використовують термін «політична система», Д. Істон проте використовував в своїх роботах і інші терміни: «політичну спільноту»,

«політичний режим», «влада», - але, як зазначає Е. Ф. Міллер, вельми нетрадиційним способом. Він використовував такі терміни, як «політична спільнота», «політичний режим» і «влада», щоб позначити три різних елемента політичної системи, тобто підмножина політичних взаємодій. Він розуміє політичне співтовариство не як об'єднання індивідів, а як набір ідей: це загальне свідомість, необхідне для участі в політичному розподілі праці. Політичний режим визначається Д. Істоном як «загальна матриця упорядкованих очікувань, в межах яких політичні дії, як правило, вважаються авторитетними. Істон виділяє три складові політичного режиму: політичні цінності та принципи; норми і правила; структура владних ролей» [96].

Політична система Істона складається з усіх видів діяльності або взаємодій, більш-менш значущих для авторитетного розподілу цінностей суспільства. Істон порівнює політичну систему з величезною складною фабрикою, яка бере сировину і перетворює його в готову продукцію. І політичний режим виступає поряд з політичною спільнотою і владою як один з основних елементів політичної системи. А для того, щоб політична система кардинально змінилася, необхідно, щоб змінилися всі три її основні компоненти. Однією зміни режиму недостатньо, щоб зрадити забуття політичній системі. Зміна політичного режиму розглядається Істоном як один із способів адаптації системи до змін у навколишньому середовищі і забезпечення її власної стійкості.

Це розуміння актуально і сьогодні. Наприклад, датський професор порівняльної політології Свен-Ерік Скаанінг з Орхуського університету перспективних досліджень, в яких обговорюється взаємозв'язок між концепціями політичної системи і політичного режиму, показують, що «політична система являє собою суму дій і взаємодій. політичних акторів, ресурси яких авторитетно визначені і закріплені за товариством» [104]. Таким чином, він позначає сукупність політичного життя в суспільстві, де держава, уряд і режим є одними з її основних елементів. С.-Е. Скаанінг зазначає, що будь-яке визначення

політичного режиму обов'язково повинно включати: доступ до політичної влади; спосіб упорядкувати взаємодію в центрі політичної влади (горизонтальні відносини між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади); відносини політичної влади з суспільством (вертикальні відносини: спосіб отримати доступ до значних політичних постів).

С.-Е. Сканинг спирається на позицію американських політологів з Університету Берклі Рут і Девіда Коле, які стверджували, що «режим не слід плутати з особливими особами, які займають вищі посади в штаті або уряді, або з політичною коаліцією, яка їх підтримує» [104]. Суть режиму пов'язана з інститутами і правилами, а через них - з поведінкою. Правила можуть бути формальними (вони існують як закони) і неформальними. Визначення політичних режимів виключно за допомогою формальних правил було б кричущою помилкою і непорозумінням. З іншого боку, відсутність зв'язку між формальними правилами і спостережуваним поведінкою буде недостатньо, щоб відмовитися від формального підходу до розуміння політичного режиму. Багато результати не можна пояснити тільки інституційним дизайном, і неформальне примус з набагато більшою ймовірністю прояснює наміри суб'єктів, ніж формальні правила.

Актори також є важливою частиною політичного режиму. Поняття політичного режиму завжди включає поведінкові характеристики, оскільки актори є невід'ємною частиною політичного режиму. Іншими словами, важливість акторів повинна бути підкреслена при розгляді різних політичних дій, підкріплених структурної структурою, створеною інституціалізованими правилами. Визнання інститутів в якості важливих точок дотику, які формують, обмежують і дозволяють діям політичних акторів, не означає виключення акторів з області аналізу. Швидше, поведінка підкреслює, що правила важливі тільки тоді, коли вони беруться до уваги суб'єктами; Слід пам'ятати, що інституційні умови формуються акторами.

С.-Е. Сканінг зазначає, що будь-яке визначення політичного режиму обов'язково повинно включати: доступ до політичної влади; спосіб упорядкувати взаємодію в центрі політичної влади (горизонтальні відносини між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади); відносини політичної влади з суспільством (вертикальні відносини: спосіб отримати доступ до значних політичних позиціях). А також, четвертий елемент - це характер правителів, який показує, ким обираються правителі (військові, духовенство, члени партії і т. д.), Що дозволяє відрізнити самодержавство від демократії. Поєднавши всі елементи, С.-Е. Сканінг формулює таке визначення: «Політичний режим означає інституалізований набір фундаментальних формальних та неформальних правил, які дозволяють визначати носіїв політичної влади (власників суверенітету), а також регулювати як процедуру призначення високих політичних повноважень. відділення (обсяг і характер політичних прав) та визначення вертикальних (обсяг і характер цивільних свобод) і горизонтальних (обсяг і характер поділу влади: контроль і автономія) обмежень на використання політичної влади» [104].

Категорія «політичний режим» визначає не тільки його істотні ознаки, а й найбільш загальні закономірності і властивості, певний тип відносин. Вона «в рамках державознавства відображає форми руху соціально організованою матерією (в даному випадку держави)» [71]. О. Соловійов розуміє режим як сукупність найбільш типових методів функціонування основних інститутів влади, та реалізація ними ресурсів і апарату примусу, які надають структуру реальному процесу та оформляють взаємодію держави і суспільства [72]. В. Гельман, вважає, що політичний режим формує такі незалежні змінні: актори, інститути, ресурси і стратегії, визначив політичний режим як «сукупність суб'єктів та акторів політичного процесу, інститутів політичної влади, ресурсів і стратегій боротьби за досягнення або утримання влади» [24]. Політичний режим - це не тільки поняття, категорія, а й міжгалузевий інститут, закріплений в найбільш соціально значущих нормах більшості галузей права. Політичний режим як

особливий інститут являє собою систему правових норм з різних галузей права. Однак політичний режим не можна розуміти виключно через верховенство закону. Тому існуючий в країні режим оцінюється не тільки з цих позицій, але і як політичний інститут. «Політичному режиму дуже важливо порівнювати офіційні, в тому числі конституційні та правові, норми з реальною політичною життям, проголошені цілі з реальною політикою. Політичний режим поряд з державним і правовим оформленням проявляється також у реальному житті політичних і правових інститутів, загальної спрямованості політико-правового розвитку суспільства » [104].

Західні вчені, які розглядають по суті державний режим як явище політичної матерії, схильні до ототожнення поняття «режим» з поняттям «Форма правління» або державний лад. Наприклад, американський учений К. Бекстер вважає, що режим є система або форма правління, а інший американський політолог Д. Істон розуміє режим як стиль правління, сукупність процедур і урегулювання. У науковій літературі також позначилося кілька точок зору з приводу ототожнення державного режиму з іншими, зазвичай більш широкими, а іноді і різноплановими явищами. Так, Г. Манов розглядав поняття державного режиму як тотожне поняттю в цілому. Форма правління і форма державного устрою виступають в якості елементів або складових частин [79].

Поряд з терміном державний режим часто використовується і інші поняття: державно, політико-правовий режим. У зв'язку з цим В. Чіркин зазначає, що, роблячи акцент на правових аспектах, автори таких пропозицій надають даним поняттям значну визначеність, привертаючи увагу до конкретних правових актів про методи діяльності органів держави [80]. «Політичний режим, - пише В. Чіркин, - явище набагато більш багатогранне, ніж лише елемент державної форми. Він складається в країні не тільки в результаті діяльності держави, її органів, а й різних громадських об'єднань, безпосередніх масових політичних виступів народу, впливу певної ідеології. Головне в ньому - змістовна

характеристика, він не може бути зведений тільки до елементу форми. Політичний режим характеризує стан демократії в країні, здійснення в її внутрішній політиці загальнолюдських цінностей, «політичний клімат». Це набагато більш широке поняття, ніж державний режим»[24].

Політичний режим в вузькому сенсі слова (сукупність прийомів і способів державного керівництва), В широкому - рівень гарантованості демократичних прав і політичних свобод особистості, ступінь відповідності офіційних конституційних і правових форм політичним реаліям, характер ставлення владних структур до правових основ державного і суспільного життя [93]. В умовах демократичного політичного режиму і державний режим є демократичним. Разом з тим між цими двома видами режимів можуть бути і певні відмінності. Так, в результаті опору населення тоталітарним або авторитарним порядком політичний режим в країні може виявитися більш м'якше, ніж передбачений законодавством державний режим. Політичний режим, в результаті здійснення терору і репресій, може бути і більш жорстким, ніж це передбачено правовими нормами. У юридичній і політичній літературі набагато різноманітніша і багатопланова, ніж форма і форма державного устрою. Спорі починаються з самого визначення вартості досліджуваного явища. Як приклад можна навести кілька визначень, що даються різними дослідниками: 1) «Політичний режим - це властивість нації, що визначає ступінь концентрації або характер розподілу влади, умови її формування та підтримки в суспільній свідомості, а також межі застосування і поширення влади на суспільні відносини, на людину[4]»;

2) «Державний (політичний) режим - це по суті своїй завжди державно-правовий режим, певний правовий порядок функціонування держави, ті чи інші правові форми, процедури, прийоми способи і методи здійснення державної влади »;

3) «Політичний режим - це сукупність різних видів відносин між владою і суспільством».

Будь-який політичний режим - це динамічна категорія, яка найбезпосереднішим чином залежна від стану соціуму і співвідношення політичних сил в ньому в даний історичний період. Саме тому нам здається недоречним пов'язувати політичний режим і правову систему, як надходить В. Нерсисянц. Потрібно враховувати той безперечний факт, що право - явище досить консервативне за своєю природою і його зміна відбувається поступово, незважаючи на можливість повної зміни і зламу існуючого законодавства. Впровадження в суспільну та індивідуальну свідомість значимості права - процес тривалий, що розтягується на кілька поколінь, тому перед нами в будь-якому суспільстві виявиться «два права»: чинне і формальне. Між цими двома ластами права відстань, тим ефективніше проявляє себе система правового регулювання, ніж, відповідно, ця дистанція значніше, тим більше проблем випробовує суспільство. Політичний режим далеко не завжди чітко відбивається в конституції країни. Основний закон може з формальних аспектів представлятися цілком демократичним, але фактично володіти явними авторитарними рисами. Як слушно зауважує Р. Арон, «політичний режим формується особливим сектором соціальної сукупності. Особливість такого сектора в тому, що він визначає ціле. Значить, можна концептуалізувати політичну дійсність, вдаючись до понять, характерним для політики, або ж до широких розпливчастим поняттям з претензіями на філософську глибину. Ні правові, ні філософські концепції не відповідають вимогам соціологічного дослідження» [3].

Дійсно, реальна оцінка політичного режиму складається з ряду критеріїв, за якими можна визначити його вид. Серед них можна виділити: ступінь участі народу в механізмах формування політичної влади, а також способи такого формування; співвідношення прав і свобод людини і громадянина з правами держави; гарантованість прав і свобод особистості; характеристика реальних

механізмів здійснення влади в суспільстві; ступінь реалізації політичної влади безпосередньо народом; становище ЗМІ, ступінь гласності в суспільстві і прозорості державного апарату; місце і роль недержавних структур у політичній системі суспільства; співвідношення між законодавчою і виконавчою гілками влади; характер правового регулювання щодо громадян і посадових осіб; тип політичної поведінки.

Зрозуміло, вищенаведена типологія критеріїв оцінки політичного режиму є не єдиною. Як справедливо зазначає Г. Голосов, «класифікація політичних режимів повинна в максимально можливій мірі поєднувати теоретичну послідовність з емпіричної адекватністю». Г. Голосов пропонує досить обгрунтовану типологію політичних режимів, що спирається на досягнення світової політичної думки від Аристотеля до Ж. Блонделя. Параметри запропонованої типології полягає в наступному: характер боротьби за політичне лідерство між декількома елітарними групами; характер еліти за ознакою наявності або відсутності внутрішньої диференціації; рівень участі мас в політиці і т. д. [25].

Інші критерії типології політичних режимів дає Р. Арон. Для цього найвідомішого політолога сучасності основою типології виступає наявність однієї або декількох політичних партій в державі і їх реальна свобода. В результаті можна виділити два політичних режиму: конституційно плюралістичний режим; режим монополістичної партії.

В політології та у теорії держави і права категорія політичний режим вживається дуже часто, під ним, в найзагальнішому сенсі, прийнято розуміти сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється політична влада. В цьому плані сам термін «політичний режим» використовується, очним чином, для характеристики форми держави і при аналізі основних напрямків систематично здійснюваної державної діяльності, в якій розкривається його сутність і соціальне призначення.

Г. Голосов пропонує розглянути інші критерії класифікації політичних режимів держави. Один із запропонованих їм критеріїв - характер боротьби за лідерство. Така боротьба може бути законною через її відкритості і наявності спеціальних процедур, які регулюються законом, таких як вибори. У деяких режимах опозиційна діяльність заборонена, тому зміна правлячої групи може відбуватися шляхом успадкування, кооптації або навіть застосування сили. Виходячи з цього критерію, Г. Голосов розрізняє два політичних режиму - відкритий і закритий [26].

Ще один критерій Г. Голосова називають «характер еліти за наявністю або відсутністю внутрішньої диференціації». Він стверджує, що в тих суспільствах, де економічна еліта перетинається з правлячою елітою, майже немає боротьби за владу між політичними діячами. Така боротьба найчастіше можлива тільки між «окремими складовими однорідного цілого» [26]. Виходячи з цього, дослідник виділив монолітну і диференційовану еліту. Якщо проаналізувати між відкритими і закритими політичними режимами на основі попереднього критерію - характеру боротьби за лідерство, стає очевидним, що існування відкритих політичних режимів держави з монолітною елітою практично неможливо.

Третій критерій класифікації політичних режимів за Г. Голосовим - рівень участі мас в політиці. Деякі типи таких режимів не дозволяють масам брати участь в управлінні державою, в той час як інші, навпаки, розглядають волевиявлення мас як свого роду гарантію збереження існуючої системи. Так що Г.В. Голосів вказує на ті режими, які надають населенню механізми для включення в політичне життя, і виключає режими, які, навпаки, залишають маси поза можливості здійснення політичної влади.

Г. О'Доннелл і Ф. Шміттер [98] охарактеризували політичний режим як сукупність моделей, які детермінують форми і канали доступу до провідних урядових постах, а також набір характеристик акторів і використовуваних ними

стратегій [99]. Розвиваючи цю ідею, Філіп Шмиттер і Террі Лінн Карл підкреслюють, що політичний режим або система правління включає в себе ряд характерних елементів: моделі, які визначають способи доступу до основних державних інституцій; характеристики суб'єктів, допущених або виключених з такого доступу; правила, яким слідує ті, хто приймає публічно обов'язкові рішення [10]. Тобто політичний режим - це порядок існування держави, політична система, яка визначається способом, яким зацікавлені особи мають доступ до державної влади, способом і інструментами використання цієї влади, балансом між формальними і неформальними інститутами і нормами, якими керують ключові політичні діячі.

Узагальнюючи визначення політичного режиму, запропоновані дослідниками, можна виділити два його варіанти: процедурний і поведінковий.

Процедурне розуміння режиму включає набір правил або процедур, які, на думку авторів, розкривають риси політичного режиму. В результаті політичний режим це правила, що визначають: 1) кількість і тип політичних суб'єктів, які можуть отримати доступ до важливих державних посад; 2) способи боротьби за доступ до цих позицій; 3) правила, що регулюють процес розробки і виконання обов'язкових рішень державного органу. Прихильники цього підходу також відзначають, що процесуальні правила можуть бути формальними і неформальними, чітко сформульованими чи ні. Формальні правила (процедури) не тільки протилежні неформальним правилам, за допомогою яких рішення влади приймаються і реалізуються, але вони також використовуються як через відсутність формальних правил, так і з-за недостатності вже існуючих правил (дірок в них). Виходячи з наведених вище прикладів розуміння політичного режиму, Р. і Д. Кольє, Т. Карл і Ф. Шмиттер схиляються до цього підходу. Ми також можемо процитувати позицію Ф. Кардосо, який пише: «Під «режимом» я маю на увазі формальні правила, які забезпечують сполучення між основними політичними інститутами (законодавчі органи з виконавчою владою, виконавча влада

з судовою системою і партії з усіма). , а також визначають політичний характер відносин між громадянами і правителями » [87].

Якщо процедурний вимір політичного режиму розкриває свій зміст через правила, на основі яких формується уряд і розробляються політичні рішення, то поведінковий підхід до концепції політичного режиму, привертає увагу до інших його компонентів. Поведінковий підхід підкреслює важливість суб'єктів і те, що процедурні правила регулюють і керують поведінку політиків (суб'єктів) в тій мірі, в якій вони беруть ці правила і керуються ними. Так, С. Мейнварінг стверджує: «Режим ... це більш широке поняття, ніж уряд, і воно пов'язане з правилами (формальними чи ні), які регулюють взаємодію основних дійових осіб політичної системи [95]. Завдяки визнанню дійових осіб, особливо лідерів, правила стають інституціоналізовані. Це чітко висловив А. Пшеворський: «У демократичній державі всі сили повинні постійно боротися за реалізацію своїх інтересів. Ніхто не захищений в силу тих чи інших політичних уподобань і позицій. Ніхто не може очікувати зміни результатів *ex post*; кожен повинен підпорядкувати свої інтереси конкуренції і невизначеності. Демократизація - це акт підпорядкування всіх інтересів боротьбі і додання незахищеності статусу інституту. Вирішальним кроком на шляху до демократичної держави є передача влади від групи осіб до набору правил та законів [63]».

В контексті поведінкового підходу можна позначити і такий варіант розуміння режиму, коли він описується виключно через дії акторів, а інституційні правила інтерпретуються як другорядні, отже, політика режиму розуміється як правляча коаліція. Наприклад, Міхаель Манн визначає політичний режим як союз суб'єктів, наділених чудовою військовою, економічною та ідеологічною міццю і координованих правилами держави [97].

Найбільш прийнятною є типологія політичних режимів, сформована з урахуванням, зокрема, взаємодії держави і громадянського суспільства, рівнів проникнення державної влади в інші сфери соціальної реальності і приватності

громадян. Виходячи з цих критеріїв, ми зазвичай бачимо демократичний, авторитарний і тоталітарний режим. Однак кожна класифікація є абстрактною конструкцією, тому слід пам'ятати, що будь-який реальний політичний режим являє собою певне поєднання двох протилежних принципів організації суспільних відносин - авторитаризму і демократії. Авторитарні тенденції виражаються в прагненні державних інститутів до односторонньої влади, встановлення суворої дисципліни і відповідальності громадян, їх повному підпорядкуванні законам і розпорядженням владних структур. Демократія ж, навпаки, означає рівність сторін, їх згоду, свободу вибору і політичний плюралізм в суспільному житті. Як показує практика, баланс пропорцій цих тенденцій непостійний і дуже рідко відповідає будь-якої «пропорції», встановленої різними теоретичними схемами. У порівнянні з формою правління або державної системи політичний режим може змінюватися в рамках тієї чи іншої узагальнюючої моделі, що виявляється в її різних модифікаціях [11].

1.2. Специфічні особливості регіональних політичних режимів та методологія їх дослідження.

Дослідження поняття регіональний політичний режим навіть в умовах централізації влади залишаються поширеним напрямом вітчизняної політичної науки хоча б в силу розмірів нашої держави і достатку регіональних політологічних шкіл, об'єкт дослідження яких перебуває буквально під боком. У той же час зберігається потреба в подальшій розробці теоретико-методологічних основ подібних досліджень. Досить часто вони присвячені розгляду будь-якого питання «на прикладі окремо взятій території». Рідше зустрічаються роботи порівняльного характеру, дефіцит яких відчувається досі. Окремо існує ринок суто прикладних, замовних досліджень.

За думкою української дослідниці Марії Кармазіної «регіональний політичний режим (в умовах загальнодержавного гібридного режиму в Україні) – це взаємодія формальних і неформальних політико-економічних суб'єктів у рамках певних (формальних/неформальних) правил гри з приводу механізмів доступу до влади (на центральному і регіональному рівнях) та ухвалення рішень, виробництва й відтворення та розподілу ресурсів, суті стратегій відносин між регіоном і центром та способів організації комунікативних практик по горизонталі та вертикалі у регіоні, суспільних цінностей, які виступають інструментом мобілізації населення конкретного регіону» [36].

Українська політологія Т. Бевз розуміє під регіональними політичними режимами сукупність прийомів методів стратегій та організаційних початків за допомогою яких регіональна політична влада здійснює адміністративні повноваження взаємодіючи з іншими політичними суб'єктами. Т.Бевз, розглядаючи регіональний політичний режим на Дніпропетровщині помітила таку особливість як функціонування регіональної влади з так званої «клієнтської основою», яка складається з представників громадських організацій та регіональний структур вербованих владою. Так само йде акцент на

патерналістський і соціально-популістський характер регіонального лідерства, зосередження уваги на регіонального лідера, замкнутість на соціальних, політичних і економічних зв'язках регіону. Спостерігається недостатня інституалізація регіональної влади. Т.Бевз виділяє такі основні елементи регіонального політичного режиму як: політичні актори, інститути політичної влади, ресурси які дозволяють впливати на інших суб'єктів влади і соціальних груп [9].

Розглядаючи систему влади у Вінницькій області у другій половині 1990-х рр. – початку XXI ст. М. Горбатюк дає своє визначення регіонального політичного режиму - це сукупність політичних акторів які борються за завоювання та утримання влади, використовуючи для цього свої ресурси та доступні механізми боротьби в рамках політичної системи [46].

Вітчизняний дослідник В. Яремчук, розуміє регіональний політичний режим, як похідним від поняття «політичний режим». Перш за все – це взаємодія правлячої еліти з адміністративними, економічними, інформаційними, ідеологічними ресурсами. Правлячі еліти мають мету завоювати владу на певній території, використовуючи певні стратегії та ресурси, у рамках допустимих норм та законів політичної діяльності. В. Яремчук, аналізуючи регіональний політичний режим у Львівській області, зазначила, що важливим елементом формування регіонального політичного режиму були історико-культурні чинники та наявність впливових і потужних політичних акторів. Авторка виокремлює й аналізує у науковій розвідці три етапи розвитку регіонального політичного режиму Львівщини [86].

Суть регіонального режиму як – сукупність формальних норм та законів, які дають можливість взаємодії політичних інститутів, та характер відносин між владою та населенням, визначає в своїх дослідженнях Н. Ротар. Авторка зазначає, що для дослідження регіонального політичного режиму треба виокремити цей набір політичних інститутів, які визначають нормативну і

функціональну його основу. Інституційний окрас регіональних режимів, на думку Н. Ротар, пов'язане з такими індикаторами: президентським дискурсом, виборчим законодавством, парламентом, виробленням регіональної політики, урядом, реалізацією регіональної політики [51, С. 44-45].

Правомірність використання поняття «регіональний політичний режим» сьогодні оспорується багатьма дослідниками, тому що існування автономних політичних режимів всередині країни викликають сумніви. Проте, регіональні політичні дослідження є досить поширеним явищем на пострадянському просторі завдяки просторості території нашої держави та інших і специфіки розвитку різних регіонів в порівнянні із загальним курсом держави. Р.Туровській зазначає, що предметне поле політичної регіоналістики складають субнаціональні та культурні відмінності між регіонами» [76, С. 78].

Вивчення регіональних політичних режимів також було російськими дослідниками в основному пов'язано з вимірюванням ступеня їх демократичності за допомогою експертних і інструментальних оцінок регіонів по ряду критеріїв (Н. Петров, А. Тітков). Цими критеріями були, наприклад, «регіональне політичне пристрій, відкритість / закритість політичного життя, демократичність виборів, політичний плюралізм, незалежні засоби масової інформації, корупція, економічна лібералізація, громадянське суспільство, політичні еліти, місцеве самоврядування, конкурентність виборів» та ін.

Інший підхід у вивченні регіональних політичних режимів заснований на застосуванні фундаментальних критеріїв, розроблених в політологічних концепціях політичних режимів, демократії, влади. Так, А. Кузьміним, Н. Мелвіном і В. Нечаєвим була запропонована класифікація регіональних політичних режимів на основі концепту «поліархії» Р. Даля [43]. При дослідженні процесу демократизації на регіональному рівні був використаний метод, в якому увагу авторів концентрується на політичній конкуренції між урядом і опозицією, і ролі регіональних законодавчих органів. У зв'язку з тим, що концепт «поліархії»

включає два ключових вимірювання - можливості опозиції, які проявляються в проведенні регулярних, вільних і чесних виборів, і можливості політичної участі, які визначаються активним і пасивним виборчим правом, - типологія російських регіонів, на думку авторів, відповідно, ґрунтувалася на процедурних (рівень конкурентності), і субстанціональних (інститути) політичних практиках. Подібна класифікація дозволяла виявити критерії для оцінки ступеня «поліархічності» сформованого в регіоні режиму.

Велику роль в процесі формування регіональних політичних режимів грають регіональні політичні партії. Тракткування сутності поняття «регіональна партія» в українській політичній науці ускладнено тим, що відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» [32] їх у нас де-юре бути не може, але фактично вони існують, змінюються і про них пишуть науковці, говорять політики. Також такі партії існують у країнах Європейського Союзу і зарубіжні вчені розробили відповідну методологічну базу для їх осмислення та аналізу, яка була застосована в цій магістерській роботі. Р. Туровський визначає регіональні партії як - партії з партикуляристської ідеологією та які діють лише на певній області, а партії, котрі мають лише фрагментовану підтримку, – регіоналізованими [75]. Регіоналістські партії, за Л. Девінтером, це партії які борються за незалежність території, де вони діють. Термін «регіональна партія» постає у нього родовим стосовно інших, якими позначаються подібні утворення і які є його видами або підвидами [89].

В. Гельман, розглядав структурно-інституціональну методологічну рамку М. Шугарта і Дж. Кері[103]. В основі цього методологічного підходу використовуються такі критерії, які пов'язані з контролюванням асамблеї або глави регіону над кабінетом, а також можливістю співробітництва асамблеї і кабінету, якщо вони ворожі налаштовані один до одного. Вивчаючи цю класифікацію ми бачимо, що форма правління (президентська, президентсько-парламентська, прем'єр-президентська, парламентська) з одного боку, та типи

асамблей (домінуючий, автономний, обмежено автономний, підлеглий, повністю підлеглий) з іншого, вони взаємно перетинаються.

Більш гнучкою являється методика дослідження А. Кузьміна, Н. Мелвіна і В. Нечаєва. [42], Вони посилалися на концепцію поліархії Р.Даля, в центрі цього підходу це – політична гонка між владою і опозицією. Підхід також містить дослідження та аналіз конституційного дизайну (по Шугарта-Кері) який володіє такими характеристиками інституціонального середовища, як чесні і конкурентоспроможні вибори (за індексом Лааксо-Таагепера) і рівень легіслатури партій [42]. За допомогою цієї методики, можна визначити вісім типів регіональних режимів, однак ці режими дуже не стійкі при динаміці та через небагатий час змінюють один одного при вивченні їх динаміки виявилось,. Тому цей підхід Кузьміна і його колег не отримав широкого розповсюдження та втратив актуальність.

Ще в 1970 р Дж.Сартори поставив проблему «переміщуваності концептів», яка породжує так звані «концептні натяжки». Щоб підвищити надійність аналізу, вчені розглядають якнайбільше країн, проте вони переоцінюють однорідність кейсів, порівнюючи поверхнево схожі, але принципово не схожі докорінно речі [69]. До того ж більшість методологічних концептів тісно пов'язані з певним контекстом, які були розроблені для аналізу західних політичних систем. В територіальному відношенні регіональні режими менше загальнонаціонального, але вони мають більше змінних відмінностей, так як йде взаємозв'язок національного рівня і субнаціональних рівнів. Дивлячись на такий взаємозв'язок, перш за все, йде мова про те, що функціонування органів державної влади, політичних об'єднань, та інших організацій, має загальні конституційно-правові рамки та закони. Без цих аспектів, регіональних режим при дослідженні, прирівнюється до загальнонаціональних, що є неправильним.

Таким чином, категорія «регіональний політичний режим» розташована на нижчому щаблі «драбини абстракції», ніж «політичний режим» як такої, в силу

чого виникає потреба в обліку контексту, що дозволяє фіксувати навіть відносно дрібні субнаціональними відмінності. Це частково виправдовує критикований Туровським орієнтацію регіоналістів на case studies [76]. Так, дослідження субнаціональних режимів рідко відрізняються методологічної строгістю. Підбір кейсів часто визначається територіальною афіліацією автора або здійснюється за зовнішніми ознаками (рівень економічного розвитку, титульний етнос та ін.). У той же час вивчення суцільної вибірки із застосуванням витончених математичних моделей не здатне забезпечити навіть середнього рівня занурення в контекст. Це класичне протиріччя між якісною і кількісною стратегією аналізу.

Туровський запропонував порівняльний аналіз дослідження регіональних політичних режимів і для цього визначив підходи для визначення поняття «політичний регіон».

1. Адміністративний підхід. Цей підхід є найбільш типовим. Відповідно до нього політичний регіон представляє собою управлінську одиницю, тобто регіон створюють офіційно певні адміністративні кордони, в межах яких діє влада, що володіє певними повноваженнями. Вивчення будови регіональної влади та її відносин з владою інших територій, включаючи центральну владу, знаходиться в основі політико-адміністративного підходу. Крім того, в цілому відповідно до цього підходу, будь-які локалізовані політичні взаємодії розглядаються як характеристика певного адміністративного регіону, в межах якого вони протікають або в межах якого формуються і діють політичні актори. Відповідно до цього підходу регіони можна розглядати як суб'єкти міжрівневих (міжурядових, федеративних і т. п.) відносин, виявляти особливості розташованих в їх межах політичних режимів. Але по суті в якості регіону розглядатися будуть перш за все регіональні влади і регіональне нормотворчість. У той же час політико-адміністративні регіони не завжди володіють яскраво вираженою політичною суб'єктністю, не обов'язково у них є своє обличчя, відмінності від інших подібних регіонів.

2. Системний підхід. Даний підхід заснований на положенні про те, що політичні регіони формуються навколо певних інтересів, наявність яких є основним консолідуючим фактором, а відмінності між якими створюють регіональне розмаїття. При такому підході ключова регіонотворчих категорія-це регіональний інтерес, і політичний регіон представляє собою різновид групи інтересів. Наявність власних інтересів, що мають певну територіальну прив'язку, означає набуття територією політичної суб'єктності. При цьому у політичного регіону як групи інтересів географічні кордони можуть бути дуже розмитими, і самі ці інтереси можуть бути значущими для дуже різних частин населення. Ми умовно називаємо цей підхід політико-системним з тієї причини, що категорія інтересу є найтипівішим для раціоналістської напрямки в політології, відповідно до якого на основі раціонально усвідомлюваних індивідами інтересів відбувається формування політичної системи. Даний підхід добре відповідає і принципам структуралізму [76, С. 80]. Політико-системний підхід до політичної регіоналістики зближує її і з класичною порівняльною політологією, яка багато уваги приділяє політичним системам і групам інтересів. Цей підхід близький також до положень теорії раціонального вибору. Застосування теорії раціонального вибору в політичній регіоналістики можливо у вигляді розгляду знеособлених регіональних політичних систем, що формуються на основі раціонального соціальної поведінки, продиктованого певними інтересами.

Таким чином, системний підхід розглядає формування політичного регіону навколо конкретних регіональних інтересів, поділюваних значущою частиною певним чином локалізованих спільнот. Провідниками цих інтересів можуть бути і досить вузькі групи еліти, але важливо, щоб вони володіли можливостями для більш масової політичної мобілізації. Розгляд регіональних політичних систем у зв'язку з такого роду регіонами є більш коректним, ніж в зв'язку з адміністративними одиницями, де політична система буде розглядатися насамперед як певна організація публічної влади. У прикладних дослідженнях

найважливішим питанням стає в такому разі виявлення цих інтересів, їх провідників, поширення, значущості.

3. Соціологічний підхід. Для цього підходу ключовим регіонотворчим фактором є ідентичність. Він розглядає локалізовані спільноти з точки зору наявності у них певної територіальної ідентичності, яка об'єднує членів цієї спільноти. Політизація регіональної локальної ідентичності з висуненням конкретних вимог політичного характеру призводить до появи політичного регіону. У цьому випадку, як і в попередньому, фізичні кордони політичних регіонів можуть бути розмитими, регіонотворчі ознаки проявлятися в неповній мірі, в залежності від ступеня розвитку та характеру політизації територіальної ідентичності. Одні політичні регіони можуть накладатися на інші і, навпаки, виникати лакуни, для яких політизовані територіальні ідентичності взагалі не характерні (аналогічна по малюнку територіальна структура типова і для поширення регіональних інтересів). Виявлення таких регіонів вимагає проведення спеціальних соціологічних досліджень. Політико-соціологічний підхід в політичній регіоналістики є родинним такому напрямку в політології, як конструктивізм. Цей підхід націлений на розгляд процесів формування регіонів «знизу», з боку суспільства.

Вивчення регіональних політичних режимів по цих осях дозволяє, найбільш точно охарактеризувати досліджувані об'єкти, їх типологію, надрегіональні порівняння і індивідуальні дослідження областей, які не відірвані від загальної теорії і практики. Вивчення чотирьох груп інститутів влади (регіональна виконавча влада, регіональна законодавча влада, місцеве самоврядування, територіальні органи федеральної влади) і їх взаємозв'язку дозволяє позиціонувати регіональний політичний режим на осі «моноцентризм-поліцентризм»[7]. Моноцентризм в даному випадку означає концентрацію влади в руках голови області, який здійснює контроль над законодавчою владою, місцевим самоврядуванням та навіть федеральними структурами в регіоні.

Поліцентризм передбачає наявність автономних від голови центрів влади, як самодостатніх в регіональному масштабі, так і контрольованих державними структурами, наприклад, в законодавчих зборах, великих муніципалітетах, національних органах влади.

По осі «консолідація-конкуренція» об'єктом дослідження є процес прийняття політичних рішень, який лише частково може бути пов'язаний з повноваженнями і офіційними рішеннями влади. Таким чином, тут ми розглядаємо структуру відповідних політичних акторів та їх вирішення, як формальні (видимі), так і неформальні (невидимі). При розгляді консолідації регіональних політичних режимів можливі три методи виявлення і розрізнення регіональних політичних суб'єктів:

- Перший метод - це оцінка їх самодостатності, під якою розуміється наявність ресурсної бази. Як правило, це означає, що колективний суб'єкт має свою ідентичність і персоналізацію, тобто лідер, який уособлює групу. Консолідація забезпечується за рахунок тісних відносин з клієнтами, спільного використання ресурсів [10, с. 67].

- Другий метод - це виявлення круг інтересів, яка пов'язана із завданням ідентифікації об'єднуючих інтересів, які можуть мати різну природу та характеристику.

- Третій метод – це моніторинг політичного процесу у регіоні. Головна одиниця інформації для дослідження являється політичне рішення. Групами впливу в цьому методі є публічні діячі та мотиви їх дій та рішень.

Ось “центр – регіон” одна з важливих характеристик регіонального політичного режиму. Оцінюючи цю характеристику, необхідно встановити розмежування державної і регіональної сфер безпосередньо в регіоні і в структурах регіонального представництва в центрі. Для цього вам потрібно відповісти на ряд питань. По-перше, наскільки розвинений державний контроль над владою в тому чи іншому регіоні, хто і як його здійснює? Інше питання,

наскільки розвинене власне представництво регіону в центрі. Третій - це географічне походження регіональної влади, наскільки вона місцева, а наскільки чужорідна. Нарешті, надзвичайно важливим неполітичним критерієм є ступінь фінансової залежності регіону від центру, що визначає умови і ступінь свободи регіональних влад.

Також доцільно розробити детальні критерії оцінки демократичного характеру українських регіонів (їх позиціонування на осі «демократія-авторитаризм»). Показники демократії і авторитаризму можна згрупувати за трьома напрямками: стан громадянських свобод і опозиції, розвиток громадської участі та публічної відкритості влади, електоральна демократія:

- Насильство в політичній практиці, придушення громадянських свобод та опозиції
- Оцінка громадянської політичної участі і його ефективності
- Електоральна демократія і електоральний авторитаризм(зміна влади на виборах, порушення на виборах, електоральна конкуренція).

Якщо дивитись на українські регіони через ось демократія-авторитаризм то найбільш авторитарними виглядають східні регіони, такі як Харківська, Донецька, Луганська та Дніпровська. Дуже великий час вони були під владою так званих олігархічних кланів, деякі існують і на наш час.

Також способом пізнання та аналізу регіональних політичних режимів та політичних процесів в цілому, є загальнонаукові методи. Під час глибокого вивчення поняття «регіональний політичний режим» був використаний інституціональний метод, який вивчає вплив політичних інститутів на формування регіональних політичних режимів.

Метод моделювання використовувався в даному дослідженні для того, щоб за допомогою побудови інформаційної моделі регіонального режиму, дати прогноз подальшого його розвитку. Історико-хронологічний метод дозволив нам

проаналізувати історичні передумови виникнення та розвиток регіональних політичних режимів в Україні у різний час. Для досягнення поставленої мети дослідження, були використанні достатня кількість наукових методів, як загальнонаукового характеру, так і спеціальних методів, що дало змогу об'єктивно та на належному рівні розглянути феном регіонального політичного режиму.

Висновки до розділу 1

За результатами аналізу концептуальних підходів до феномену політичних режимів в науці можна сформулювати наступні висновки. Думки вчених в області концепції і класифікації політичних режимів дуже різні. Увага дослідників приваблює питання про критерії класифікації політичних режимів. В даний час перелік таких критеріїв в основному зводиться до характеристик, властивим конкретному політичному режиму. Таким чином, розкриваючи концепцію політичного режиму, ми бачимо, правила, які можуть бути формальними і неформальними, що визначають кількість суб'єктів, що борються за різні державні посади, і методи, використовувані цими суб'єктами для їх побудови і реалізації, рішення державної політики. Виходячи з цього, можна підкреслити, що концепція політичного режиму багатогранна, має процедурні та поведінкові аспекти і повинна розумітися широко. І напевно чим можна виділити ці вимірювання одна від одної і розуміти режим тільки як набір певних інститутів або як акторів, які беруть і діють відповідно до певних правил: не існує процедур без акторів і акторів без певних практик дій.

Регіональні політичні режими це – сукупність прийомів методів стратегій та організаційних початків за допомогою яких регіональна політична влада здійснює адміністративні повноваження взаємодіючи з іншими політичними суб'єктами. Дослідження специфічних особливостей регіональних політичних режимів за допомогою методів, які, ми запропонували в цьому підрозділі, дозволяє давати ефективну оцінку та характеристику регіону, який досліджується. Сенс цих трьох осей полягає в тому, що вісь «консолідація - конкуренція», виділяє актора і організаційну структуру владних відносин, вісь «демократія - авторитаризм» - методи управління, вісь «центр - регіони» - ступінь ізольованості регіонального політичного режиму від національного. Так само потрібно враховувати політико-історичний і соціокультурний бекграунд кожного

регіону. Але фундаментальним елементом є політичні актори, їх цілі та стратегії, вплив їх рішень на структуру регіонального режиму.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

2.1 Підстави, механізми та фактори формування регіональних

Сьогодні в Україні широко використовується поняття регіон. Його використовують, насамперед, історики, географи, економісти, соціологи, політологи. Наприклад, концепція історико-географічного регіону, дозволяє проводити дослідження в історико-культурному контексті окремого регіонального суспільства, сприяє реконструюванню територіальних соціумів, що були у минулому. Також ця термінологія допомагає в уточненні меж етнічних територій в умовах історичної мінливості, пошуку встановлення відповідності між етнографічними та етнокультурними особливостями, а також уточненню кордонів етнічних територій [102].

Перша підстава яка дала основний фундамент для зародження регіональних режимів є історичні передумови. Якщо ми розглянемо історію України, то ми відзначаємо, що українські землі входили до Російської Імперії та до Австро-Угорщини, де були різні політичні системи. Українське суспільство перебувало в різних політичних системах і розвивалося в різних умовах, тому це наклало великий відбиток на політичну культуру, поведінку, традиції, і національної ідентичності. У сьогоденній ситуації фактор традиції та історичної бази політичного регіоналізму набуває нових чинників. Моментом їх формування називають не чуже, а близьке минуле - перебування українських регіонів у складі Радянського Союзу. У формуванні механізмів створення та постання регіонального політичного режиму, чинник історичних передумов є один із головних. Відмінний розвиток культури та суспільства внаслідок унікальності регіонів - це свого роду «база» для формування регіонального політичного режиму [100].

Ідея «унікальності регіону» й, відповідно, наступному формуванню регіональних політичних режимів впливали дії «донецьких»,

«дніпропетровських» колишніх экс-партноменклатурників, та представники української інтелектуальної еліти, що відрізнялися від радянської ідеології (хоча її становлення й відбувалося в радянський час). Дуже добрий приклад, це ідея відмежування від московського центру наприкінці зламів 1980-их роках. Очолював цю ідею радянський дисидент, очільник Народного Руху України, голова Львівської обласної ради В'ячеслав Чорновіл, котрий пропонував федералізацію УРСР чи утворення автономії Галичини у складі останньої, що мало б наслідком, закріпленням законом функціонування регіонального політичного режиму.

Перший регіональний політичний режим який утворився в Україні був в Криму наприкінці 1980 роках, коли СРСР був на межі розпаду що постав перед, різні політичні актори партноменклатура, місцеві еліти, кримінальні елементи) намагалися здобути владу в регіоні, використавши при цьому інструментом тиску на центр, як «Кримська автономія», яка була розроблена ще більшовиками у 1921 р.

Перші представники влади (владні еліти всесоюзного рівня) задумувалися ідею над тим, щоб компенсувати об'єктивне послаблення централізації влади і зробити можливість втечі республік від Центру неможливим, створити державу не з 15 союзних республік, які теоретично мали право вільного виходу з держави, а вже з 30 та більше суб'єктів, у тому числі – зі статусом автономій, які, не мали б права вільного виходу з держави [30, с. 24]. Натомість місцева еліта Криму, була не однорідною й одностайною у своїх потребах стосовно джерел і суті політичної влади в Кримській області. Дослідники зазначають, що в одному випадку, автономізація допомогла кримським татарам, які бачили в ній можливість створити національну кримськотатарську автономію. Але в цей же час, за автономію висловлювалися проросійські сили та націоналісти, які пропагували комуністичні, республіканські, етнічно-культурні гасла, для того,

щоби як найбільше отримати владу у своїх руках чи відновлення влади/впливу на регіон Росії.

Крім сепаратистських сил, які були невід'ємною частиною регіонального політичного режиму в АРК, були потужні кримінальні елементи які функціонували від початку незалежності і до анексії Криму Росією. Серед них – «Сейлем», «Греки», «Славяне», «Імдат», «Адар», формування «Дзюби» і «Сахана» та інші, діяльність яких була не стабільною, і під дією тих чи інших чинників набула відносний характер.

Такі та інші нетрадиційні політичні діячі, звісно, вплинули на регіональний політичний режим, про що свого часу заявила глава Нацполіції України, говорячи, наприклад, про таке поняття як «злочинство в законі» яке дуже було популярне у 90-их роках на пострадянському просторі, також треба пам'ятати, що такі «кримінальні елементи», можуть представляти інтереси ФСБ в Україні [49, с. 25]. Таким чином, нетрадиційний політичний актор не лише впливав на традиційний інститут, а й витісняв та підміняв його нетрадиційним, створюючи діяльність поза правової політичної практики.

1990-ті роки – початок бурхливого формування та розвитку кланових регіональних політичних режимів, які набували персоналізований характер, як, наприклад, режим П. Лазаренка на Дніпропетровщині. Механізм створення режиму свідчить, що своєрідним “стартапом” для П. Лазаренка були посади в райкомі (1985–1987) та обкомі (1987–1990) КПУ, виконкомі Дніпропетровської обласної ради (1991). У незалежній Україні у березні 1992 р. П. Лазаренка став представником Президента в Дніпропетровській області; у липні 1995 р. – він був головою Дніпропетровської ОДА. У вересні 1995 року став першим віце-прем'єр-міністром України. У період травня 1996 – липня 1997 р. П. Лазаренко був Главою українського уряду. Крім того, у період травня 1990 – лютого 2002 р. – обирався народним депутатом України (II та III скликання). Політичний

інструмент П. Лазаренка – створена у березні 1994 р. Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада».

Головним чинником регіонального політичного режиму на Закарпатті став клан Балог. Інакше кажучи, персоніфікація регіонального політичного режиму мала відмінну від Дніпропетровщини, головним в регіоні був цілий клан. Режим П. Лазаренка, і режим клану Балог, вчені розглядають як одну із елементів режиму Леоніда Кучми. Другий Президент України, після свого президенства, зауважував, що „держава, що викликає невдоволення населення, було зобов'язане головувати над класом власників, незважаючи на те, що під час приватизації було багато порушень, зловживань, заворушень, що в очах більшості населення і апарату адміністрації кожна приватизація була грубим порушенням справедливості і порядку [45, с. 95, 94]. Л. Кучма зауважив: тепер я вважаю, що якби не було цих «олігополій», цих «кланів», не було б сьогодні України. «Олігополія» здійснювала свою владу над «підлеглою» їй територією, що було цілком зручно Президенту, оскільки впроваджувало системи життєзабезпечення «обличчям до обличчя», керуючись, очевидно, власними корисливими інтересами». [45, с. 95]. Час президенства Л. Кучми, запам'ятався не створенням потужного середнього класу, а повною підтримкою великого бізнесу, розраховуючи на те, що саме великий бізнес буде будувати і розвивати інфраструктуру, а так само інвестувати в інноваційні технології.[45, с. 95].

Президент Л. Кучма не створював потужних державних інститутів в центрі і на місцевому рівні, але залишив питання про встановлення правил гри на відкуп кожної з регіональних еліт. По-своєму він створив економічну основу для «формалізованих» регіональних еліт. Зокрема, серед політичних і економічних рішень розглядалося формування регіональних політичних режимів (хоча і без офіційної інституціоналізації моделей АРК), і створення ЗВТ владою слід називати, в першу чергу, передбачивши умови для здійснення прикордонної торгівлі і т. Д., Що так чи інакше сприяло економічному зміцненню регіональних

еліт і, як наслідок, їх режимів, які, в свою чергу, активно встановлювали контроль над контрафактними ресурсами - митницею або прикордонною торгівлею (включаючи контрабанду), робота портів та ін.

Таким чином, володіння бізнесом, потім вхід до місцевих, а потім і до вищих структур влади, використання ряду інструментів для управління регіоном і розвиток політичних і економічних відносин з київською владою (від корупції виборців в регіоні до прив'язки закарпатської економіки до власної руки до маніпулювання циганами, угорцями та «русинською питанню і, як наслідок, використання шантажу у відносинах з центральною владою в Києві» - це складові створеного механізму формування, розвитку і функціонування регіонального політичного режиму. від клану Балог. Шантажистський потенціал клану стає особливо небезпечним з врахуванням настроїв представників влади сусідньої Угорщини, які нині виступають за автономію угорських меншин за кордоном [13].

З огляду на вищесказане, можемо твердити, що виписати одну модель становлення регіональних політичних режимів в Україні – неможливо. Режими інституалізувалися у різний час і з залученням представників різних соціальних прошарків. Якщо на Київщині, приміром, становлення і розвиток режимів відбувався у «вотчинах» латифундистів, то на Харківщині значного впливу набували «цеховики», «бариги». і «кидали», на Дніпропетровщині – «обкомівські». і «південмашівські». [22], а на Закарпатті, зокрема, – члени вищезгаданої «Цімбори». Різними були й періоди їхнього існування (восени 2016 р. Г. Москаль заявляв, приміром, про те, що він «відбив у клану Балогі Закарпатську область». [50], як і засоби їхньої легітимізації.

Враховуючи ситуацію, що склалася, варто відзначити, що за роки президентства В. Януковича наголос на політичний регіоналізм (пов'язаний з посиленням влади президента) дещо знизився. Виникнення регіоналізму на центральному рівні після перемоги його президента на президентських виборах,

а також перетворення регіональної партії (зокрема ПАРТІЇ РЕГІОНІВ) у правлячу партію, яка мала можливість контролювати політичні інститути та центральну органи (парламент, уряд), призвели до деструктивних перетворень на державному рівні. Про це говорили супротивники «донецького регіоналізму», ідеологія якого, як ми бачили, ґрунтувалася на верховенстві закону держави, беззастережне підпорядкування своєму лідеру та партії влади, коли індивідуалізм припиняється державною владою і жорстко придушується інакодумство та свобода слова та права людини. Також головними рисами донецького регіоналізму були: зневажливе ставлення до ліберальних та демократичних доктрин; встановлення корпоративізму та відторгнення критичного та незалежного мислення; негативне ставлення до необхідності національної самоідентифікації українців. Політологи та аналітики відмітили, що саме «Донецький регіоналізм» встановив фундамент для зародження тоталітарного режиму в Україні, зародження культу особистості та початок репресій відносно інакодумців з політичного боку, пригнічення та ліквідації політичної опозиції, початок монополії та диктатури Партії Регіонів [20]. Після втечі до Росії, В. Янукович намагався пропагандувати ідею про самовизначення регіонів на референдумах у складі України (зміна унітарної форми правління на федеративну під тиском Росії), називав себе легітимним президентом України. Зовнішнє втручання у внутрішні справи України – один із факторів, що підживлюють негативний потенціал регіоналізму. Але насамперед: різноманітна зовнішня агресія, заснована на імперіалістичних зусиллях, починаючи від Російської Імперії до Сучасної Росії, історичний, політичний та культурний бекграунд, не бажати визнавати, що на Східній Україні живуть українці.

Суттєвим фактором формування регіональних режимів стали тенденції регіоналізації партійної системи в Україні. Новою стадією у розвитку регіональних партій, стала реформа децентралізації у 2015 році. Реформа децентралізації передбачає розподіл ресурсів, повноважень на місцеві органи

влади та створення єдиних територіальних об'єднань, які, порівняно з попередніми найменшими адміністративними одиницями, проектуються як утворення, котрі здатні економічно забезпечити значно більше громадського обслуговування, ніж раніше. Фінансова частина реформи полягає у зростанні податків до місцевих бюджетів, що знижує залежність їх від трансфертів, розподілених центральною владою. Перерозподіл повноважень полягає насамперед у тому, що місцеві ради володітимуть власними органами виконавчої влади, які братимуть на себе значну частину функцій, які виконували державні адміністрації. Як зазначає О. Шевченко, процес перерозподілу повноважень почався лише у районних адміністрацій, які керують громадами, котрі не об'єднанні в ОТГ [82]. Це говорить про те, що реформа децентралізації далека від завершення, особливо після критики плану Президента Зеленського щодо поправок до Конституції про децентралізацію влади з боку вітчизняних та іноземних експертів.

Показовим є дії В. Медведчука по відношенню у процес створення та функціонування органів місцевого самоврядування. Аналітики відмічають, що територіальні громади де керує партія Медведчука намагаються взяти повноваження держави (збирання податків, видача автомобільних номерів і т.п.). Вони планують створити «народні звички та традиції» та «місьцеве ополчення», «втручаються в комунальні справи та пропагандують сепаратистські погляди», дає нам зрозуміти, що це все початок створення передумов для наступних квазіреспублік. Отже, якщо подивитися на поточну ситуацію в державі, вона далеко не однозначна. Зміни відбуваються у західному регіоні України, де, зокрема, ченці Почаївської лаври відкрито заявляють про свою антиукраїнську позицію, закликаючи росіян приїхати до Західної України та запевняючи людей «у можливості створення монархії з прикладу Російської імперії» [70/]. Також тривожними дзвінками є слова М. Рівіса, у жовтні 2016 року заявив, що Кабмін має приділяти більше уваги Закарпатській області, якщо він хоче бачити її

частиною України, це можна назвати прямою загрозою територіальній цілісності України. Позиція М. Рівіса близька до представників інших політичних сил - С. Деркач, С. Ратушняк, А. Антал, В. Якубець та ін., яким не чужі ідея закарпатської автономії [62].

У 2016 році у ЗМІ почали повідомляти про відновлення партнерських відносин Медведчука та Балога. Чи мають вони в планах створити Закарпатську Народну Республіку? Такі припущення почали з'являтися після скликання Закарпатської обласної ради, де звернулися до Президента щодо необхідності поправок до Конституції України та надати більше адміністративних, фінансових повноважень місцевим радам [47]. Народний депутат фракції Опозиційний Блок О. Ледида висловила своє невдоволення з приводу недостатнього фінансування Закарпатської області і про те, що півмільярда гривень податків пішло в іншу область [58]. Можна сказати, що місцеві регіональні еліти намагалися нав'язати мешканцям, що Закарпатська область – черговий «обділений» регіон. Якщо копнути глибше, то вішання ярлика «обділеного» регіону не є новим явищем в Україні. Якщо повернутись до 1990-ті років, то можемо побачити, так звані «обділені» регіони з'явилися після незалежності України, коли йшов розподіл регіональних еліт [48]. Нова еліта, назвала кілька економічних центрів, які годують усю Україну, і приносять найбільший внесок у бюджет країни. Вирішення всіх проблем, регіональні еліти пропонували федералізацію країни. Таким чином, місцеві регіональні еліти виділяли деякі області і ставили їх вище за інших, аргументуючи тим, що вони більше дають користі, ніж отримують від держави. Федералізація країни дозволила б місцевим елітам стати основним актором у регіоні та самостійно розпоряджатися фінансами [78, с. 30].

Насправді, станом на 2013 рік, найбільшим валовим продуктом серед регіонів було місто Київ, Донецька та Луганська область залишала майже вдвічі. У Харківській області, порівняно з Києвом, він був меншим у 3,75 рази; в Одеській – у 4,48; Київській – 4,53; Львівській – 4,93; Луганській – 5,67;

Закарпатській – 4,60 рази [59, с. 31]. Був проведений аналіз капітальних інвестицій освоєний регіонами, ситуація майже збігається: Київ освоїв 70321 млн грн, Донецька область освоїла у 2,51 рази менше, Дніпропетровська – у 3,34, Харківська – 7,56; Одеська – 5,92; Львівська – 7,6; Луганська – 6,18; Закарпатська – у 26,57 рази.

На Волині сепаратизм раніше не спостерігався, однак, ситуація різко змінилася у 2017 році. ЗМІ регіону повідомили про «правовий нігілізм, безвідповідальність деяких місцевих політиків, неприборкане бажання окремих осіб узурпувати владу», що на межі сепаратизму та загрожує існування унітарної держави Україна[18].

Також про емансипацію регіонів свідчить те, що у 2016 році сім регіональних рад, що перевищили свої повноваження, ухвалили рішення про договірні відносини при розподілі повноважень між державою та обласними радами [70]. У 2017 році було проведено соціальне опитування Центром Розумкова, де серед приблизно 2000 респондентів на всіх областях країни 22% україномовних та 33% російськомовних назвали себе прихильниками та громадянами колишнього СРСР [27].

Місцеві ради демонструють свою непокору центральному уряду, що свідчить про поведінку останніх щодо декомунізації України. У травні 2016 року розпорядженням Голови Одеської обласної державної адміністрації» перейменовано близько 300 вулиць в Одесі і в Одеській області. Проте в Одеській міській раді під час засідання 26 квітня 2017 року було затверджено 1531 вулиці, провулки, проспекти тощо, повертаючи частини вулиць колишніми назвами, такі як: вулиця 25-ї «Чапаєвської дивізії», вулиця і провулок «Бабушкіна», проспект «Маршала Жукова», вулиці «Белінського», «Гайдара», «Бадаєва», тощо [56]. Така ситуація була і в Корсуні-Шевченківському краї, де наприкінці березня 2017 року міська рада змінила прізвища, що виникли через декомунізацію.

Непоко́ра регіональної влади була показана до Президента Петра Порошенка, коли почалася торгівельна блокада ОРДЛО, декілька держадміністрацій та місцевих і обласних рад, вони обрали стратегію очікування та спокійно спостерігали за подіями, що розгортаються. Напередодні президентських виборів 2019 року, П. Порошенко на думку експертів та політологів, пропонував міським лідерам місце в парламенті в обмін на підтримку на виборах. Цей чинник також дуже сильно вплинув на формування регіональних режимів, зміцнив їх, так як міські лідери почули свободу у своїх діях.

Отже, можна сказати, що існування політичних регіонів, а також регіональних політичних режимів, вносили негативний і деструктивний вплив в Україні і привели до великих наслідків (анексія АР Криму Росією, війна на Сході України).

В цілому, починаючи з 1990 років поява, розвиток та функціонування регіональних політичних режимів забезпечували такі явища:

- По-перше, це постійна еліта, так званих, «кланів» або інакше кажучи, одна бізнес-політична група, орієнтована на самостійність контролю над регіоном та розподіл його ресурсів.
- По-друге, центральна влада періодично віддавала пільги регіонам в політичному та в економічному значенні.
- По-третє, це – створення неформальних інститутів, метою яких є підміна формальних інститутів, створення політичних та економічних умов для організацій контрабандних зав'язків, тіньового видобутку сировини.
- По-четверте, використання ЗМІ для насаджування регіональної ідентичності та психології
- По-п'яте, поширення регіонального сепаратизму, налагодження зав'язків із елітами сусідніх держав.

Вибори до органів місцевого самоврядування 2020 р. продемонстрували посилення регіоналізації партійної системи України, появу партій, спрямованих на вирішення місцевих проблем та зміцнення місцевих еліт у системі регіональної влади. На момент місцевих виборів 2020 року партія влади «Слуга народу» значно втратила електоральну підтримку. Порівняно з парламентськими виборами 2019 року балотування від «Слуги народу» не давало гарантій успіху впливовим регіональним суб'єктам політики. Місцеві кандидати у депутати міськради у більшості районів країни до початку виборів розглядали альтернативу взаємодії з іншими владними силами або на основі власних сил та створення політичного бренду локальної значущості [57]. Мери обласних міст не лише підвищували свої місцеві партійні ініціативи, здатні здобути високі результати на міських виборах, а й об'єднали сили за колективними проектами. При об'єднанні інтересів кількох обласних груп ці політичні проекти вирізнялися досить аморфною ідеологією, найбільш характерною рисою їхньої агітації стала перевага місцевих інтересів місцевого населення над інтересами центральної влади.

Вже до виборів багато мерів вільно показували непокірність центральній владі, розраховуючи залучитися підтримкою насамперед мешканців тих територій, які потенційно можуть за них віддати голос. Приводом для такого протистояння стало, зокрема, запровадження карантинних обмежень, які негативно впливали на роботу місцевих бізнесів. Яскравим прикладом є конфлікт міської голови Черкас А. Бондаренка та Президента В. Зеленського. Черкаська міська рада під час карантину, надала дозвіл на торгівлю невеликим промисловим та продуктовим магазинам. Одразу пішла зворотна реакція, на міську голову розпочали кримінальну справу. Президент відкрито звинуватим А. Бондаренка у спробі політичного піару та назвав його «бандитом» на якого є 19 відкритих кримінальних справ. Все це набуло бурхливого розповсюдження в ЗМІ та громадського резонансу [33].

Через чинний виборчий кодекс, місцеві вибори-2020 мали значно більшу міжпартійну конкуренцію, ніж на минулих виборах. У виборах 2010 року частка депутатів самовисуванці була 41,38%, а в 2015р. – 66,95%. Внаслідок цього, партії мали малозначне представництво у міських рад. Цього року тенденція змінилася, абсолютна переважна більшість депутатів (84,14%) були висунуті політичними партіями. Однак боротьба була досить рівною, жодна партія не отримала відчутної переваги, п'ять партій отримали від 15% до 9% загальної кількості депутатських мандатів рад. Серед сільських та міських рад, більше половини депутатів (52,6%) висувалися політичними партіями.

У низці міських рад ряд партії які перемогли, здобули понад 50 відсотків голосів. Наприклад, це - партія «Рідний дім» – у Чернігівській міській раді, «Команда Симчишина» – у Хмельницькій, ВО «Свобода» – у Івано-Франківській, «Українська стратегія Гройсмана» – у Вінницькій). Також доволі цікава двопартійна конкуренція скалась у Маріуполі – там розділили депутатські мандати, локальна партія мера «Блок Вадима Бойченко» (41,7%) та ОПЗЖ (34%). Партія «Рідний дім» – хрестоматійний приклад локальної регіональної партії, яка завдяки популярності міської голови В. Атрошенко, виграла на міських виборах, та надає своїм представникам місця до міської ради.

В Івано-Франківській міській раді, «ВО Свобода», яка загалом має невисоку електоральну підтримку в цілому на території країни, отримала понад 50 голосів через популярність чинного міського голови Р.Марцинківа, який переміг у першому турі. Теж сама ситуація спостерігається у Хмельницьку, але з цікавою специфікою. Чинний мер О. Сімчишин, який є членом партії «ВО Свобода», виграв вибори у першому турі. Проте, партія «ВО Свобода» не стала висувати свої списки до місцевої ради, а перемогу здобула саме мерська партія «Команда Сімчишина», яка висунула 294 депутати до місцевих та регіональних рад. Можемо сказати, що для О. Сімчишина не стало перешкодою членство у партії ВО Свобода, для перемоги своєї мерської партії на виборах місцевих рад.

Партія «Українська стратегія Гройсмана», так само, є мерською, оскільки назва партії та керівник збігаються, до того ж В. Гройсман довгий час був мером міста Вінниця. Завдяки цьому, С. Моргунов який висунувся від партії Гройсмана, переміг у першому турі на виборах міської голови, а партія отримала більшість місць у міській раді.

Загалом результати місцевого голосування показують досить різномірну картину виборчих симпатій у різних регіонах, містах та областях. Кордон локальних регіональних партійних проєктів та національних партій є дуже умовним, оскільки існують партії, які представляють інтереси регіональної еліт, та отримали підтримку в різних регіонах та містах, наприклад: партії «Наш Край», «Пропозиція». Відзначилася партія «ВО Свобода», яка є загальнонаціональною партією і в минулому мала парламентські амбіції, але згодом втратила популярність, все ж таки зуміла досягти успіху на локальному рівні. На рівні загальнонаціонального, парламентського рівня електоральна симпатія громадян залишається досить консервативною, але на місцевому рівні у багатьох обласних та місцевих рад, створити парламентську монополію не вдалося.

З моменту прийняття пропорційної системи з відкритими списками, постало два питання:

- 1) Наскільки зрозумілі для українців регіональні партійні списки для голосування за кандидата.
- 2) Наскільки користуватиметься попитом, регіональні партійні списки для депутатів на місцевих виборах

Місцеві вибори-2020 стали першим випробуванням для даної системи. За результатом опитування, проведеного після виборів, виборці охоче користувались регіональними партійними списками для можливості віддати голос за кандидата (81%) [85].

Як зазначає О. Янішевський, тенденція локальних політичних партій почалася ще у 2006 році. Тоді з чинним законодавством, популярність була, у так званих, партійних блоків, ціль яка була, у підтримці кандидатів у мери. Приклади таких партійних блоків: «Блок Чернівецького», блок «Миколаїв за Володимира Чайку», блок «Наша Одеса» та інші [15, С. 233]. Після Президентських виборів 2010 року, локальних партійних проектів стало відчутно менше. Насамперед, це пов'язано з посиленням влади правлячої партії Партія Регіонів, яка приєднувала та поглинала безліч місцевих еліт, на різних регіонах країни.

Тенденція посилення локальних партій виявилася вже на місцевих виборів у 2015 році. Таким чином, ряд партій, починаючи з кампанії, сконцентрували своє зусилля на тому, щоб отримати місця в обмежених кількостях порад: один регіон, один або кілька районів, міста. Найбільше місць в Одесі отримала партія «Довіряй ділом!», яка була орієнтована на мера Труханова, ще шість місць отримала партія С. Ківалова «Українська морська партія», регіональні локальні партії перемогли на місцевих виборах 2015 року в Одесі. Окрім партій місцевого та регіонального характеру, на виборах 2015 року на місцевому рівні показали високий результат політичні партії, які об'єднали місцеву еліту кількох регіонів, особливо «Відродження» та «Наш край».

2.2. Загрози, виклики/переваги регіональних політичних режимів в Україні

Регіональні партії грають визначальну роль у формуванні регіонального політичного режиму. Регіональні партії встановлюють свою владу на певній території та намагаються досягти найбільшої свободи та незалежності в регіоні. Більшість кандидатів у місцеві ради, балотуються від партії, а в останні роки і в регіональні партії.

Аналізуючи феномен регіональних партій, слід означити відмінність між регіональною і регіоналістською партією. Л. Девінтер вважає ключовою ознакою, котра вирізняє регіоналістські партії з-поміж інших, їхню вимогу «політичної реорганізації існуючої в державі структури влади на користь регіонів шляхом надання їм права на самоуправління» [89, с. 204-205]. Натомість регіональні партії вирізняються тим, що їхня активність не поширюється на всю територію країни, а обмежена певною територією (регіоном), або ж територіально обмеженим є рівень їхньої електоральної підтримки (рівень націоналізації партії). Синонімом регіональної партії можуть бути поняття «субнаціональна партія», «периферійна партія», «локальна партія». Таким чином, регіональна партія не завжди є регіоналістською, тоді як регіоналістська партія зазвичай є регіональною. Тому прийнято вважати, що регіоналістські партії – найпоширеніший підтип регіональних партій [5, с. 149].

Підсумовуючи, можна констатувати: під поняттям «регіоналістська партія» варто розуміти політичні партії, які не лише діють на певній території, а виступають за зміну прав цієї території стосовно центру, зокрема ті, що виступають за незалежність власних територій у складі існуючих держав. Регіональні партії – політичні партії, котрі функціонують на території всієї держави, але електоральне ядро яких сконцентроване в певних регіонах держави. Основна функція регіональних партій – мобілізація на основі територіальної

ідентичності. Партійна мобілізація зазвичай зосереджується навколо «критичних подій і специфічних проблем» регіону.

Типологічні характеристики регіональних партій будуть неповними без урахування їх особливих позицій у політичній системі європейських держав. З урахуванням функцій в органах законодавчої та виконавчої влади регіональні та етнічні партії можна розподілити на три основні типи. Перший – реальний або можливий партнер в урядових коаліціях. Таким, зокрема, вже довгі роки є Християнсько-соціальний союз (Баварія), що представляє в урядах Німеччини не тільки спільний з ХДС консервативний напрям, але й інтереси власного регіону [70, с. 90].

Другий тип участі етнорегіональних партій в політичному житті своїх держав можна кваліфікувати як групи опозиційного тиску. Присутність у національних парламентах Великої Британії, Іспанії, Бельгії, Латвії, Литви певної кількості депутатів від відповідних партій, які не мають реальних шансів увійти в ті чи інші коаліції, дає їм можливість не тільки бути почутими, а й висувати законодавчі ініціативи, які можуть до певної міри бути реалізованими. Навіть дуже слабе представництво регіоналів у парламентах своїх країн створює в їх електораті відчуття власної значущості у вирішенні як суто регіональних, так і загальнодержавних справ.

Зрештою, третій і найбільш поширений тип політичної участі етнорегіональних партій – діяльність у місцевих органах влади (регіональні парламенти, комуни, громадські ради тощо). Тут у багатьох випадках етнорегіонали навіть випереджають за ступенем представництва основні загальнонаціональні партії, змушуючи останніх пристосовуватися до місцевих умов. І хоча, як правило, функції цих органів влади обмежуються вузькою проблематикою місцевого значення, проте регіонали можуть впливати на сферу культурно-національної автономії, освіти, охорони здоров'я, екології та ін. [81, с. 91].

Отже, регіональні партії з одного боку вносять суттєвий вклад в розвиток державності, а з іншого, сприяють дестабілізації суспільно-політичного життя. Йдеться про те, що в сучасних багатонаціональних державах відбувається зіткнення двох рівно визнаних принципів міжнародного права: з одного боку, права кожного народу на самовизначення, а з іншого – принципу територіальної цілісності держави. Ця колізія може приводити до кардинально різних результатів, які багато в чому залежать і від позицій етнорегіональних партій.

Як зазначає А. Авскентьєв, розвиток партійної системи та поява багатьох регіональних партій може призвести до деяких загроз. Через повноту влади на території, політичну непідконтрольність, місцева влада може виносити на засідання питання, які не належать до своєї компетенції, відкрито вступати в конфронтацію із центральною владою. Особливо небезпечна ситуація може бути у прикордонних зонах та районах, де компактно населяють етнічні меншини. Очікується, що великі парламентські партії і, особливо, урядові партії, спробують консолідовано та законодавчо блокувати діяльність локальних партій, але з розрахунком на те, щоб не створити єдину потужну місцеву партію [2. с. 88].

На останніх місцевих виборів, ми спостерігали тенденцію на популярність регіональних партій, які були зареєстровані як загальнонаціональні. Г. Зеленько відмічає, що цей випадок напрошує питання до Міністерства юстиції, який відповідає за реєстрацію партій, чому локальні партії виконали всі умови для надання статусу загальнодержавної партії. Одна із причин такої кількості регіональних партій, що виборці під час голосування, орієнтуються безпосередньо на головного кандидата, а не на партію, тому місцеві економічні еліти створюють нову партію, щоб не було жодного негативного бекграунду, на відміну від загальнонаціональних партій, які не можуть похвалитися цією перевагою. Використання такої стратегії, створюють менше ризиків та більше можливостей для просування своїх кандидатів у місцеві та обласні органи влади. Через це можуть бути дуже негативні наслідки, насамперед, це втрата контролю

центру над регіонами. Експерт прогнозує, що у конфлікті центру та регіонів, перемогу здобудуть регіони, це призведе ще до великого послаблення центральної влади на конституційному рівні [23, с. 91].

Діяльність локальних, регіональних партій на місцевому рівні та їх наслідки можуть бути різними, але загалом А. Колодій вбачає у їх зміцненні певний позитивний знак. На думку А. Колодій, такі партії повинні мати право на існування, якщо в них немає випадків сепаратизму, ворожості до національних інтересів, які повинні присікатися законом. Для того, щоб наші громадяни відчували громадянську відповідальність, притягнути до політики, активну участь на місцевому рівні організації управління, вони повинні пройти таку школу політичної соціалізації місцевого рівня, працюючи в регіональних партіях, відбираючи найкомпетентніших людей у різних сферах [37].

Український науковець О. Майборода підкреслює причини появ таких партій і зміцнення регіональних політичних режимів: «причини бажання утворювати такі партії впливають із еволюції сучасної неофеодальної системи України, «удільні князьки» вважають себе зміцнілими настільки, що оцінюють свої ресурси достатніми для становлення регіональних політичних режимів, і для цього їм потрібна правова легітимація». Загальним успіхом таких партій, пояснюється наслідками загальної безпринципності та не ефективності державного управління та швидше за все їх корумпованості [55].

Про участь у місцевих виборах-2020 регіональних політичних партій та їх успіх слід зазначити окремо. Перш за все, Ю. Остапеч зазначає, що поява та участь таких локальних політичних проектів у місцевих виборах, як зазначалося вище, пояснюється різною датою парламентських та місцевих виборів, реформою децентралізації яка почалася у 2014 році та небажанням бізнес еліт підтримувати у виборах загальнонаціональних партій та брендів [83]. У кожному регіоні є свої особливості та причини, фундаментальна з них – місцеві регіональні еліти мають на меті стати самостійними в регіоні, бути незалежними від

центральної влади у прийнятті рішень та в своїх інтересах формувати виборчі списки на місцевих виборах. Є багато прикладів старих місцевих виборів це - Демократична партія угорців України (Закарпаття), «Довіряй ділам» (Одеса), Українська Галицька партія (Львівська область), «Херсонці» (Херсонська область), «За конкретні справи» (Хмельницька область), КМКС-Партія угорців України, Демократична партія угорців України (Закарпаття), та інші.

У багатьох місцевих партій популярна технологія «політичної франшизи». Вона передбачає можливість брати за кошти бренд партії в оренду на певний період (найчастіше у час виборів). Прикладами цього явища є - бренд «Рідне місто» або «Партія твого міста» на виборах до міської ради Ужгорода. причина популярності цієї технології це те, що місцеві кандидати не мають довгострокового та стратегічного плану участі в політиці, тому не хочуть витратити більше грошей на створення своєї партії, оскільки «політична франшиза» обходиться значно дешевше.

Отже, де-факто, регіональні партії існують і активно беруть участь у політичному житті на регіональному/локальному (місцевому) рівні. Стосовно наслідків для партійної системи існування таких партій слід зазначити, що в нинішній ситуації такі партії негативно впливають на рівень інституціалізації політичних партій і партійної системи України загалом. Резюмує Ю. Остапець що до перспектив розвитку регіональних політичних режимів та регіональних партій: «В цій ситуації можливо два варіанти: або офіційно дозволити існування регіональних партій та їх участь лише в місцевих виборах, або навпаки заборонити їх існування. Кращим виглядає варіант дозволити їх існування, але з участю лише в місцевих виборах, оскільки вони не мають ознак загальнонаціональної партії» (рівень підтримки в усій Україні, чисельність, наявність організаційної структури на національному рівні тощо) [84].

На сьогодні, на місцевих виборах, особливо на рівні районів і невеликих ОТГ (децентралізація посилює цей момент), виборець часто орієнтується (з

різних мотивів) на відомого місцевого кандидата, а не на партійну належність, тому поява тимчасових чи більш тривалих місцевих “політичних” проєктів триватиме доки не запрацюють планові цілі нового Кодексу.

Ю. Підлісний дає прогноз на наслідки дій регіональних політичних режимів: «Якщо в Україні буде слабкою політична система національного рівня і слабкими органи державної влади, то незавершена децентралізація може створити передумови для посилення місцевих еліт/контреліт, які зміцнюватимуть свої позиції і потенційно – регіональні амбіції, завдяки збільшеному фінансовому ресурсу». Для того щоб застерегти тенденцію федералізації, яка може розпочатися внаслідок кінця реформи децентралізації, потрібно створити інститут префекту та зміцнення державних інститутів та загальнонаціональних партій.

Якщо близькі за політичними, ціннісними, світоглядними орієнтаціями регіональні партії утвердяться на місцевому рівні, то може виникнути перспектива їх об’єднання в загальнонаціональну партію. Проте, до цього часу подібні спроби на національному рівні завершувалися з нульовим результатом [66/].

На думку А. Романюка, аналізуючи результати місцевих виборів-2020, можна побачити високу активність партій, які не входять до парламенту та безпосередньо пов’язані з однією чи кількома областями. Так само партії, які раніше були парламентськими і зараз не змогли туди балотуватися, набувають статусу регіональних (НРУ, «Свобода», «Самопоміч» тощо).

Причини такої активності, А. Романюк пояснює, що по-перше - це втрата популярності парламентських партій та інших партійних національних проєктів. Президентські і дострокові парламентські вибори 2019р. виявили лінію поділу між старими та новими партіями. І хоча «нові» у 2019р. політичні партії у 2020р. вже стали “старими», певною мірою, сам факт невдоволення широких верств громадян діяльністю політичних партій, тривалий час присутніх у Парламенті,

відсутністю їх відповідальності за результати розвитку країни, детермінував подальше невдоволення цими партіями. Відповідно значна частина виборців перенесли свою підтримку на відомі їм партії, представлені лише на обласному рівні та в яких перебувають особи, в багатьох випадках, особисто їм відомі.

По-друге, у формуванні та розвитку регіональних/місцевих партійних проектів зацікавлені групи місцевої еліти. Складність попадання до списків парламентських та непарламентських загальнонаціональних партій, їх нестабільні рейтинги, відчутна домінація загальнонаціональних партійних лідерів над регіональними політичними структурами, відштовхувала місцеву еліту від цих партій і спрямовувала їх до творення самостійних проектів. По-третє, легкість «набуття» зареєстрованої політичної партії і формальність контролю щодо представництва партійних осередків у різних областях України, роблять процес переформатування формально зареєстрованої партії у новий проект регіонального плану простим завданням [67].

Факт масштабного поширення феномену регіональних партій, їх багатоманітності вимагають від законодавця унормувати цю ситуацію шляхом внесення змін і доповнень до Закону України «Про політичні партії». Зокрема Закон має чітко регламентувати параметри регіональних і місцевих партій. Політична ситуація, спровокована появою значної кількості регіональних політичних партій, їх проходженням до місцевих рад різного рівня поставить лідерів цих партій і самі партії перед складним вибором. Успіх на регіональному рівні ці партії не зможуть розвинути, або повторити на національному рівні. На майбутніх дострокових або чергових парламентських виборах лідери багатьох цих партій будуть змушені або домовлятися із діючими загальнонаціональними партіями самостійно про входження/союз, або намагатися створити окрему партію за рахунок об'єднання кількох регіональних проектів («партія мерів»), або брати участь у творенні нових політичних партій національного рівня. У будь-

якому випадку дихотомія політичного розвитку стимулюватиме рух до формування і розвитку національних партій, дислокованих у центрі [14, с. 100].

Результати місцевих виборів 2020 р. вказують на те, що запровадження напівзакритої пропорційної виборчої системи у громадах з числом виборців понад 10 тис., спровокувало зростання кількості не повноцінних політичних партій, а «виборчих проектів». Підсилює таку віртуальність політичних акторів і відсутність практики партійного будівництва, відповідності певному ідеологічному/політичному світогляду, чим політичні партії впродовж часів незалежності практично не займалися.

Однією з причин формування регіональних політичних партій стала наявність потужних фінансово-промислових/аграрних або інших бізнес груп у регіонах України. Відтак концентрація ресурсів в одних групах спричинила таке явище як регіональні або подекуди локальні політичні партії. Потенційно сприяє цьому явищу й процес адміністративно-територіальної реформи, оскільки органи місцевого самоврядування тепер мають набагато більше ресурсів та можливостей впливати на вирішення повсякденного життя членів громади.

Нова виборча система на місцевих виборах лише підсилила цей ефект. Більшість очільників обласних центрів та інших великих міст створили власні політичні партії та змогли провести свої партії до місцевих рад. Тактика необрання відомих політичних брендів виправдала себе, оскільки у мерів міст уже на старті виборчої кампанії була «подушка безпеки» в якості підтримки виборців. Щоб не допустити консервації впливу місцевих фінансово-промислових груп, необхідна реальна політична конкуренція на рівні громад. Надалі посиляться вплив розмежувань на лінії «старі-нові» політичні партії та на лінії «центр-регіон». Цьому сприятиме поведінка виборців, які втомилися від «нових обличчя» та експериментів, на противагу стабільності, а також вибору на користь “свого” місцевого або регіонального політичного актора.

Регіональні політичні актори здатні змінювати напрям розвитку регіону поза бажаннями й устремліннями центральної влади, місцевого електорату, структур громадянського суспільства. Метою політичних акторів, які уособлюють регіональний політичний режим, є забезпечення умов для утримання влади в своїх руках упродовж максимально тривалого періоду (а не розв'язання соціально-економічних, політичних проблем регіону). Регіональні еліти, монополізуючи право на розпорядження ресурсами регіону (фінансовими, матеріальними, інформаційними, людськими та ін.), спроможні докорінно змінити демократичну природу виборів і трансформувати політичний режим як у бік посилення його демократичності, так і навпаки – у бік авторитаризму.

Регіональні еліти спекують своєю лояльністю до центральної влади, прагнучі «самостійно грабувати свій регіон», діючи непрозоро, поза законом, у рамках самостійно вироблених «правил гри». Трансформація регіональних політичних режимів відбувалася за безпосередньої згоди чи «мовчазної підтримки» центральних владних структур. Регіональний (локальний) характер більшості українських політичних партій мінімізує їхню конструктивну роль/участь у інтегративних механізмах у межах держави. Регіональний (локальний) характер більшості українських політичних партій мінімізує їхню конструктивну роль/участь у інтегративних механізмах у межах держави. У низці регіонів структури громадянського суспільства перебувають у зародковому стані, що призводить до відсутності важелів стримування режиму, зміцнення антидемократичних регіональних еліт та «скочування» регіонів до авторитаризму (на шкоду демократії). Регіональні еліти блокують розвиток політичного плюралізму в регіоні, по-своєму вибудовуючи ієрархію мотивацій дій місцевого населення [64].

Одним із механізмів зниження напруги між центром і регіонами може стати реформа адміністративної та фінансової децентралізації, що проводиться в Україні. «Світовий досвід чітко вказує на те, що перерозподіл влади та ресурсів

між рівнями управління розглядається в розвинених країнах як один із системних інструментів регулювання макроекономічної стабільності» [74/]. Проте, реформа децентралізації не може бути гарантією вирішення всіх питань взаємовідносин центру та регіонів та соціально-економічних проблем на місцях, вона дає шанс регіонам вийти на новий рівень розвитку. Тим більше, що дослідники відзначають, що «на відміну від практики європейських країн, динаміка процесів децентралізації в Україні впродовж останнього десятиліття свідчить про безсистемність її імплементації». Це, за думкою експертів може призвести до: – «увічнення» недемократичних регіональних політичних режимів, які сформувалися в низці регіонів унаслідок негласного консенсусу і, відповідно, взаємовигідної співпраці центру і регіонів (на основі специфічного розподілу влади у середовищі еліт); – до появи нових «вогнищ» сепаратизму.

На думку Р. Минайло-Приходько, деструкція регіональних політичних режимів зумовлена:

- слабкістю державної політики у напрямі формування сильних партій, утвердження громадянської ідентичності як української, відсутністю належної політичної підтримки процесу зміцнення і розвитку консолідуючих політичних ідентичностей;
- браком механізмів ефективної взаємодії між центром і регіонами держави на демократичних засадах;
- створенням умов для функціонування механізмів, які забезпечують незмінність представників регіональних еліт при владі;
- потаканням зусиллям регіональних еліт, які спрямовані на:
  - а) не реформування соціально-економічних умов життя населення регіонів, що призводить до „зацикленості» громадян на питаннях матеріального добробуту, фізичного виживання тощо;
  - б) свідоме консервування «попередніх» політичних ідентичностей електорату;

- в) охорону міфів, символів минулого і «надмірної пам'яті» про минуле, що дозволяє «торгуватися» із центром за пріоритети регіональної політики;
- г) блокування демократичних змін у регіонах;
- д) здійснення в регіоні перетворень, які часто шкодять загальнодержавним інтересам, усьому українському суспільству, поширюючи позаправові політико-економічні практики [79].

Таким чином, науковці дають різні оцінки перспектив регіональних політичних режимів. На думку експертів, популярність регіональних політичних режимів може призвести до конфлікту центру та регіонів, нових вогнищ сепаратизму, але реформа децентралізації може сприяти врегулюванню відносини та інтересів центральної та регіональної влади.

Висновки до 2 розділу

Дослідження механізмів та факторів формування регіональних політичних режимів у сучасній Україні показало, що особливості політичних процесів у регіонах детерміновані причинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До факторів об'єктивного характеру, на наш погляд, можна віднести особливості господарського та соціокультурного життя, які сформувалися історично в різних регіонах України та значно впливають на менталітет, політичну регіональну культуру, традиції політичної поведінки та іншу специфіку взаємовідносин регіонів з центром та функціонування влади на місцях. До факторів суб'єктивного характеру можна віднести діяльність суб'єктів політичного процесу національного рівня: інститути державної влади, національна еліта, національні політичні партії, що регулюють взаємини центру та регіонів, що мають у своєму розпорядженні політичні, правові, економічні, інформаційні та ін. ресурси та механізми впливу. До суб'єктивних факторів, що впливають на взаємовідносини регіонів з центром, відносяться регіональні влади та еліти, фінансово-промислові групи, регіональні політичні партії, які здійснюють безпосередню владу на місцях та мають достатні ресурси для формування особливостей функціонування влади на місцях: політичними, економічними, комунікаційними, соціокультурними та ін. Все більшу роль, як суб'єктивний і дуже дієвий фактор впливу на характер владних відносин та політичну мобілізацію суспільства відіграють ЗМІ, включаючи електронні (Інтернет) як національні, так і регіональні, що формують громадську думку, що впливають на політичні настанови та поведінку.

Регіональні політичні режими в Україні в період незалежності формувалися перш за все за рахунок діяльності економічних та бізнес-еліт, які намагалися вплинути на центральну владу та встановити ще більше широкі повноважень в окремо взятих регіонах, або взагалі розпочати процес федералізації в країні. Головними акторами у регіональних режимах були від

відомих політичних партій та місцевих еліт до бандитських угруповань, які намагалися контролювати всі ресурси у регіонах.

Після місцевих виборів-2020, де здобули перемогу багато локальних регіональних партій, а також політичні проекти діючих мерів, експерти зазначають, нову хвилю популярності та розвитку регіональних політичних режимів в Україні. Ця тенденція має позитивні і негативні риси: З іншого боку, популярність регіональних партій дає можливість політичної соціалізації для наших громадян, реформа децентралізації що триває, надає місцевим самоврядуванням більше повноважень, велика кількість грошей з податків буде залишатися у місцевому бюджеті. Все це може дати поштовх до соціального, економічного розвитку, налагодження становища у глибинках країни. Проте загроза конфлікту між центром та регіоном, появи нових вогнищ сепаратизму, робить регіональний політичний режим небезпечним для держави і може призвести навіть до конституційної кризи. Також є деякі побоювання з приводу розвитку недемократичних процесів у регіоні, а потім уже й у центральній владі, внаслідок яких, авторитарний режим може змінити демократичний.

РОЗДІЛ 3. ФАКТОРИ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ

3.1. Ресурсний потенціал

Донецький регіон протягом всієї своєї історії, а особливо останні два століття, був своєрідним «плавильним котлом», в якому проживали люди різних релігійних конфесій, та культурних відмінностей. Донецька область розташована на Сході України, є такою буферною зоною між Росією та Україною в етнічному, культурному, та політичному сенсі. Основні передумови формування етнічного складу населення Донецького регіону, відбулися внаслідок індустріалізації наприкінці 19 століття та у 20-30 роки 20 століття. З початку на території Донецького регіону населяли дві етнічні групи – українці та росіяни, які злилися у плавильному казані індустріалізації та політики об'єднання держави, аби сформувати російськомовні українсько-російське етнічне суспільство з подвійною національно ідентичністю. (враховуючи панівне становище російської мови в Російській імперії та СРСР і його роль в міжетнічному спілкуванні) [38/]. Все це розмивало етнічну ідентифікацію та наклало відбиток на мешканців регіону. На думку Г. Коржова, всі інші цінності в суспільстві були затьмарені культом індустріалізації та промисловості. Шахти і заводи та матеріальні блага які вони виробляли, повністю перемололи релігійні цінності, церкву, народні традиції та принципи[41]

За часів СРСР, промисловість регіону швидко росла, була привабливим місцем міграції людей з усього Радянського союзу для роботи на важку промисловість, все це призвело до верховенства в суспільстві пролетаріату та інженерно-наукового прошарку. Вся ця тенденція детермінувала сприятливі умови для впровадження в регіон, з одного боку, ідей інтернаціоналізму та мультикультуралізму, а з іншого, культуру регіону-добувача, який став фундаментом для формування особливої регіональної ідентичності та режиму.

Сучасні дослідники часто вказують, що етнічна ідентичність перетинається з регіональним патріотизмом. За думкою Ш. Ріка «фактор регіонального патріотизму та ідентичності є «націєселітарним» утвердженням регіонального корпоративізму, «голосом» регіонального суспільства [66, С. 212].

На думку Г. Куромія, основні складові компоненти ідентичності Донецького регіону виглядають наступним чином:

- «українсько-російська біетнічність (подвійність ідентифікації, розмита і нечітка межа між українською і російською ідентичністю), а також невелике значення етнічності в ієрархії ідентичностей місцевого населення»;

- переважна роль регіональної ідентичності та територіального патріотизму, заснована на етнокультурних, та на соціальних аспектах. Г. Куромія зазначає, що через міграцію, люди які прибули з інших регіонів, мають розмиту ідентифікацію, яка стоїть поза національною ;

- переважно російськомовне населення;

- індустріальний тип суспільства;

- ностальгічне ставлення до радянського минулого і до його міфів та традицій. За часів СРСР заклався фундамент ресурсного потенціалу для регіонального політичного режиму;

- патріархальні традиції в суспільстві, які відображаються в соціальній поведінці населення [44].

У донецькому регіоні переважав регіоноцентричний дискурс. Звертаючи увагу на те, що Донецький регіон має унікальну регіональну ідентичність, більшість місцевих еліт та ЗМІ регіону формували стратегію інформаційної політики. ЗМІ регіону характеризувалися певною розбіжністю політичних симпатій. З одного боку, у донецькому регіоні користувався популярністю інтернет-портал «ОстроВ», який позиціонував себе, як опозиція місцевим елітам зокрема Партії Регіонів. Цей інтернет-портал ставив, насамперед, пріоритет на

об'єктивність розкриття неоднозначних історичних подій та політичних ситуаціях у регіоні. Саме тут можна було побачити різні погляди на українську історію та регіону, та місце Донеччини в українському культурному та політичному полі.

На сьогоднішній день існують декілька стереотипів які пов'язують із досить інертною суспільною свідомістю суспільства регіону, що додатково впливає на формування та збереження регіональних політичних ідентичностей та їх оновлення, особливо потрібні в політичних маніпулятивних діях, є усталена помилка в тому, що історія білорусів, росіян та українців єдина і всі ці етнічні групи один народ. Упродовж всій історії регіону та і до сьогодні цей стереотип продовжують пропагувати політичними інститутами та РПЦ Російської імперії, Радянського Союзу, Російської Федерації. Використовується це для маніпулювання населення регіону для задовільнена потреби Москви в об'єднанні українців і росіян в рамках політичної експансії, або ж для утримання України в полі геополітичних інтересів Москви із сподіваннями на об'єднання в майбутньому («Хартія возз'єднання народу Росії, України і Білорусії» [8]).

Консервування регіону у сфері мови, характеризуючи проводять і теперішні регіональні еліти. Прикриваючись задоволенням потреб різних соціальних груп у мові, насправді стоїть пріоритет російської мови, який використовує Росія з метою впливу на Донецький регіон в інформаційному, культурному полі. Спроби на законодавчому рівні встановити російську мову в числі державних, несе в собі перспективи мовної фрагментації регіонів зокрема і Донеччини, та відокремлення інформаційного поля російськомовних регіонів від загальнонаціонального, для того, щоб були умови зовнішнього впливу з боку Російської Федерації. Така політика заважає формуванню української ідентичності у Донецькому регіоні [53].

Особливо специфічні процеси поширення та розосередження промислового виробництва на Донбасі. Малий та середній бізнес формувалася у

постійній боротьбі з власниками велико бізнесу або, так званими, «олігархами». З самого початку, приватизація проводилася в тісній співпраці з колишніми членами компартії, директорського корпусу та кримінальних елементів, внаслідок цього, з роками посилювався кримінальний характер. За підсумками, велика кількість підприємств перейшла до рук бандитських угруповань, що зумовило, помітну криміналізацію суспільства в регіоні. Напівлегальна чи незаконна діяльність у поєднанні з вимаганням, корупцією, відкатами та кримінальними розслідуваннями стала нормою економічного життя в регіоні. Влада та промисловість також інтенсивно зближалися на центральному рівні. Посилений вплив бізнес-промислових груп на законодавчу та виконавчу владу супроводжувався активним лобіюванням з метою отримання грошової допомоги. Державна казначейська служба України повідомляє, що Донецька область у ВВП країни становила у 2010 році 12%, то загальна сума отриманих цим регіоном грошових преференцій, поточних та капітальних трансфертів у цьому ж році встановила 21%, а у 2011 році – 27% від загальнодержавних обсягів. Незважаючи на об'єктивну необхідність збільшення інвестицій в економіку Донбасу, яке залишається основним джерелом енергоресурсів, призначених для забезпечення енергетичної незалежності України, розподіл та витрачання цієї грошової допомоги відбувається через тіньові, кримінальні схеми, тому особливого результату цієї преференції на житті регіону вона не отримала (особливо, коли керівництво Російської Федерації розпочала торговельну війну з Україною, спекулює та підвищує ціни на газ на міжнародному ринку).

Таким чином, сучасна економічна модель Донецької області, сформувалася під впливом суперечливих тенденцій. Як відмічає Я. Верменич, «економіка Донецького регіону мала у своїй основі клієнтальну організацію фінансово-економічних груп, функціонуючу за принципом особистих залежностей» [16]. Регіональний економічний націоналізм, який сповідували ці бізнес-групи, не забезпечували регіон належного технічного оснащення, планового рівня

енергоємності, стандартів виробництва, все це вимагало фундаментальних змін. Не передбачав цей підхід і солідарного відношення між бізнесом та робітниками, об'єктивно це підвищило тенденцію патерналістських відносин у регіоні. І. Кононов зазначає, що ця економічна система підвищувала рівень соціального розшарування, володіння незначній меншості практично всіма ресурсами в регіоні, підвищення інтенції насильства в суспільстві [40].

Останні докризові роки Донецький регіон залишався провідною економічною базою, відрізняючись від інших регіонів, зокрема, багатогалузевою промисловістю. (вугледобувна, хімічна, коксохімічна, машинобудівна, металургійна, коксохімічна), чисельністю висококваліфікованих робітників. Донеччина, займаючи 8,8% території, виробляла 8,0% сільськогосподарської та 25,0% промислової продукції країни. Різні оцінки вказували на те, що Донецький регіон експортував 23-27% від загальної кількості експорту України, більше третини експортували до Російської Федерації [1].

За останнє докризове десятиліття, згідно з інтегральним індексом соціального розвитку регіонів, розрахованим для 25 регіонів України (м. Київ та м. Севастополь – не входили до розрахунку), середній рейтинг Донецької області становив [90]. При цьому експерти наголошують на неоднозначній динаміці та характеристиках окремих аспектів людського розвитку в цих регіонах. Донецька область зайняла останні місця у регіональних рейтингах за характеристиками відтворення населення. Низькі демографічні показники народжуваності та висока смертність віднесла Донецький регіон до групи областей з найвищими показниками депопуляції населення, а саме, за 1993-2013 роки Донбас – на 18,3% (за середнього показника по Україні 12,5%). На кінець 2013 року у Донецької області зафіксували найвищу смертність по країні (12,4% проти 9,4% у середньому по Україні).

Внаслідок всесвітньої економічної кризи 2008 року в регіоні значно скоротилася зайнятість населення: з початку 2008 року рівень зайнятості

населення віком 18–65 років у Донецькій регіоні знизився з 68,9% до 65,0%, упродовж 2002 – 2013 років Донецька область втратила 333 тис. найманих робітників, або майже 20% загального скорочення кількості працівників в Україні. Однією з найнегативніших особливостей сектору зайнятості на Донеччині були низькі умови праці. Практично кожен другий найманий працівник у Донецькій області працював в умовах, які не відповідали санітарним нормам (на Донеччині цей показник становив 43,9% працівників, при середньому по Україні – 29,5%). Також Донецька область є найгіршою за показниками забруднення навколишнього середовища та її впливу на здоров'я людини.

Ці проблеми свідчать про політику консервування низки соціальних та економічних негараздів у Донецькому регіоні протягом багатьох років. Ці та інші негаразди, які є свідченням накопичення та консервації упродовж багатьох років, низка економічних та соціальних проблем Донецької області, безпосередньо впливали на формування настроїв у суспільстві, індивідуальних та колективних стереотипів поведінки, зокрема набору характеристик (їх можна позначити як соціальне самопочуття громадян), обумовлені їх суб'єктивним сприйняттям об'єктивних соціальних реалій [4].

Крім соціально-економічних факторів, важливу роль у формуванні ознак регіональної самоідентифікації мешканців Донецького регіону відіграють етнонаціональні особливості регіонального співтовариства, які теж впливають на соціальну та політичну поведінку мешканців регіону. Відмінною рисою Донецького регіону, як зазначалося раніше, є велика кількість росіян в етнічному складі області, порівняно з середнім показником по Україні. Всеукраїнський перепис населення 2001 року, нам вказує, що частка росіян в Донецькій області – 38,2%, тоді як в Україні – 17,3%. У низці міст та районів Донецької області, росіяни завжди залишалися значною етнічною групою, особливо у містах Донецьк – 47,3%, Макіївка – 51,7%, Єнакієве – 50,5%. Але при цьому, більшість

населення в Донецькій області залишалися українці – 57,1%. З урахуванням абсолютної динаміки населення, порівняно з 1989 роком, кількість українців на Донбасі збільшилася майже на 1,0%, а кількість росіян значно скоротилася - на 21,1%. Якщо частка українців у загальній кількості населення області за період 1989-2001 років, збільшилася на – 6,1% то частка росіян за цей період знизилася на – 5,5%. [52].

Однією з найбільш примітних рис сучасної етнічної структури населення Донецького регіону є те, що вона була сформована значною мірою за рахунок великомасштабної міграції з Радянського Союзу та участі в ній мігрантів та хронічно мінливих груп населення, які фінансово, соціально та культурно відрізняються від населення Донецької області. Навіть на сьогоднішній день донецька область є одним із лідерів з міграції населення в Україні. До подій 2014 року Донецький регіон залишався одним із найбільшою кількістю імміграційних показників. Однак у поточному столітті регіон відчув великі міграційні втрати населення. Так само обтяжує демографію регіону та негативне сальдо міграції, яке почалося з незалежності України і триває до сьогодні. Якщо звернутися до всеукраїнського перепису населення 2001 року, Донецька область перевищувала в 1.5 середнього показника по країні народжуваності поза Україною. Понад те, у Донецькому регіоні понад 80% осіб, народжених поза Україною, мігрували з Російської Федерації [39].

Однією з головних соціальної та культурної особливості Донецького регіону, є переважання в області серед населення російської мови. Дані всеукраїнського перепису населення 2001 року повідомляють нам, що 75% населення регіону називають російську мову рідною, тим часом як українську – близько 25%. Якщо порівняти з результатами перепису 1989 року, частка російської мови як рідної збільшилася на 7,2%, а української – знизилася на 6,5% [48].

Такі показники російської мови в Донецькому регіоні, схоже, суперечать кількісній перевазі українців в етнічній структурі регіону. Через це у науковому та публіцистичному середовищі триває дискурс на тему про вирішальний вплив політики Радянського союзу щодо русифікації регіону. Однак звернення до історії з урахуванням контексту відповідно до наукових та об'єктивних засад дозволяє краще зрозуміти значущі характеристики функціонування російської мови в Донецькому регіоні на сьогодні, а також особливості регіональної ідентичності її населення [49].

Відповідь на мовну асиметрію Донецького регіону, на думку І. Кононова, слід шукати у специфіці взаємодії українських та російських міграційних потоків, довгі десятиліття він проводився практично з найменшою участю елітних груп з переважанням взаємодій, пов'язаних із промисловою діяльністю. Як зазначає І. Кононов «українська и російська культура під час взаємодії на народному рівні, демонстрували свою готовність та відкритість до синтезу культурних явищ, тим самим змінюючи культурну складову регіону. І. Кононов критикує тезу про те, що домінування російської мови в Донецькій області, є наслідком перенесення мігрантами з Росії всіх традицій, звичаїв та особливостей. Він наголошує на кореляції українців та росіян та їх способів життя – урбаністичного та сільського. В урбаністичних районах Донецької області, населення сформувалося переважно етнічними росіянами. Тут місто домінує над сільською місцевістю, а особливості міського життя стали домінуючими в соціумі регіону [39, С. 79].

Показовим у світоглядно-ціннісному плані, важливому для розуміння специфіки соціокультурного контексту уподобань і переваг мешканців Донбасу, є їхнє ставлення до національно-державницьких цінностей, визнання своєї належності до спільноти громадян держави. Згідно з результатами опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 10 – 18 липня 2014 року Порівняно з серпнем 2013 року спостерігалось значне зростання прихильників

державного суверенітету України (з 61% до 76%), за одночасного зменшення майже вдвічі його опонентів (від 28% до 12%). Позитивною є і динаміка готовності проголосувати за незалежність України у на Донбасі (від 32% до 34%), при цьому частка опонентів істотно скоротилася (з 57% до 34%) і суттєво зросла кількість тих, хто не визначився (з 11% до 31%). Показники загальнонаціонального опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 26 червня по 18 липня 2015 року, виявили тенденцію до подальшого збільшення частки прихильників державної незалежності порівняно з 2014 роком (від 76% до 90%).

Анексія Криму та агресивні дії Росії на Сході країни в черговий раз актуалізували загальнонаціональну та регіональну підтримку державного суверенітету України, у тому числі і жителями Донбасу, який, утім, вирізняється більшою часткою прихильників виходу зі складу України та приєднання до іншої держави, порівняно з іншими регіонами. Переважаючі настрої щодо розширення повноважень і самостійності регіонів є не що інше, як наслідком відсутності упродовж тривалого часу результатів реформ, належно оцінених громадянами. Федералістські прагнення, особливо виразні на Донбасі, як підкреслюють соціологи, відображають не стільки усвідомлені політичні інтереси, скільки своєрідну реакцію регіональної спільноти на прихід у Києві до влади «не своїх».

3.2 Вибори як механізм трансформації регіонального політичного режиму

Референдум у грудні 1991 року став чи не єдиною подією незалежної України, де всі жителі країни були однаковими у подальшій стратегії та моделі держави. Проте, серйозні економічні та фінансові проблеми, змусили Україну вибрати свої геополітичні та гео економічні пріоритети, вибудовувати міцну співпрацю з Європою чи з Росією. Після розвалу торгово-промислових зв'язків зі всіма республіками колишнього Радянського Союзу, жителі Донецького регіону в здобутті незалежності і розпаді торгово-промислових зв'язків з республіками колишнього СРСР, відчували розчарування в ідеї незалежності України і стали прихильниками тісної співпраці у всіх сферах життя з Російською Федерацією.

Після президентських виборів 1994 року, С. Хантінгтон зазначив, що саме за підсумком цього електорального процесу і розпочався розкол Заходу та Сходу України [77]. Тоді боротьба була між Л. Кравчуком національним лідером, як він себе позиціонував, і проросійським політиком Л. Кучмою. Л. Кравчук набрав 90% голосів у дванадцяти Західних областях, тоді як Л. Кучма набрав більшість у тринадцяти областях Східної України, зокрема й у Донецькій області. Американські експерти стверджували, що саме на цих виборах відбувся культурний розкол між європеїзованими українцями та українцями, які орієнтовані більше на слов'яно-російський спосіб життя.

Саме на цих виборах відбувся перший зовнішній вплив з боку Росії. На телеканалі «Останкіно» почали транслювати різні ефіри та передачі про Л. Кучму. На підтвердження тези про зовнішній вплив Росії є факт приїзду голови Російського союзу підприємців О. Вольського, який проводив конференцію з приводу вибудовування нових економічних зв'язків між Україною та Росією. Таким чином ми бачимо, що цими діями Росія дала знати якого кандидата вона

підтримує, що послужило сигналом для жителів Східної України. Якщо говорити про Донецький регіон особливо не відрізнявся, а був у першому ряду відставлення проросійського вектора зовнішньої політики. Результати виборів Президента України та виборів до ВРУ чітко показують реальні політичні уподобання. Також Л. Кучма включив у свою передвиборчу програму пункт про тісне економічне співробітництво з Росією: «Вважаю пріоритетним відновлення економічних зв'язків та взаємовигідних угод з Російською Федерацією, та іншими країнами колишнього Радянського Союзу». До того ж Л. Кучма заявив про бажання України вступити до економічного союзу СНД. Якщо звернутись до статистики, то ми отримаємо наступні результати: Л. Кравчук отримав 18,47% у Донецькому регіоні, а Л. Кучма – 79% відповідно. З цих виборів розпочинається постійне використання російського чинника у внутрішньополітичному житті України [35].

Вибори 1999 року отримали певні електоральні зміни, Л. Кучма поширив свою популярність і на Захід України. У Донецькому регіоні Л.Кучма та П. Симоненко йшли на рівних позиціях, але переміг таки Л.Кучма за допомогою адміністративного ресурсу, підтримкою власників підприємств та великого капіталу. Так само сприяли перемозі трудові колективи, де політичні настрої були завжди на боці Л. Кучми. Додатковим фактором був пункт у політичній програмі Л. Кучми щодо необхідності стратегічного партнерства з Російською Федерацією 63. Що стосується другого туру президентських виборів, що відбувся 14 листопада 1999 р., маємо наступні статистичні показники – Донецька область: Л. Кучма – 52,9 %, П. Симоненко – 41,23 %; [99].

Парламентські вибори 1998 р. характеризувались опозицією Народного руху України на Заході із прозахідною політикою, та Комуністичною партією України на Сході з політикою реваншизму і комуністичною, хоча слід наголосити, що вирішальний фактор у цих виборах був економічний, ідеологічна

сторона була фіктивною. У Донецькому регіоні очікувано перемогла Комуністична партія, отримавши 35,45 % [65].

Вважається, що саме проросійський чинник допоміг КПУ. Головним чинником перемоги КПУ стало радикальне зубожіння населення через неефективну політику влади, високий рівень корупції та початок процесу олігархізації держави.

Не стали винятком і вибори до Верховної Ради в березні 2002 р., на яких головними опонентами були «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»» (НУ) та Комуністична партія України. Але в Донецькій області знов перемогли представники важкої промисловості та великого капіталу «Блок «За єдину Україну»» (36,83 %) [61].

Перемога Блоку «За єдину Україну» стала можливою завдяки підтримці заводів на Південному Сході та адміністративному ресурсу. У своїй програмі вони виступали за наповнення новим змістом відносин з Росією і країнами СНД. Перемога КПУ стала можливою «завдяки» погіршенню економічної ситуації та відсутності стабільності, як це було за часів СРСР. У своїй програмі КПУ відзначали, що «партія виступає за розширення співпраці з країнами СНД і надання російській мові статусу другої державної» [17].

Президентські вибори 2004 р. остаточно розкололи Україну на два табори за політичними симпатіями. У Донецькому регіоні переміг В. Янукович – 93,54 %, [6]. У передвиборчій програмі кандидат на пост президента України В. Янукович зазначив що «участь України у світових та регіональних інтеграційних процесах, євроінтеграційний поступ, співробітництво з Російською Федерацією та іншими державами, які є нашими традиційними партнерами, будуть поглиблені, підпорядковані національним інтересам, зміцненню нашої держави» 69. Однак, малоімовірно, що хтось із прихильників В. Януковича та В. Ющенка аналізував їхні виборчі програми, їх апріорі підтримували виборці за географічним принципом. До цього часу посилюються суперечності між Сходом і

Заходом країни з питань зовнішньої політики, мови, культури, стосовно подій Великої Вітчизняної війни.

Парламентські вибори, які проводились в березні 2006 р. на пропорційній основі ще раз довели вірність нашої тези про радикальну відмінність поглядів українського електорату. На заході країни перемагають західноорієнтовані «Блок «Наша Україна»» та «Блок Юлії Тимошенко», а російсько-орієнтована Партія Регіонів на сході України. Не стають виключенням і Донецька область, в якій Партія регіонів отримала 73,63 % [19].

Президентські вибори 2010 р. знову стали протистоянням Заходу та Сходу країни, яких представляли Ю. Тимошенко та В. Янукович. Ю. Тимошенко у Донецькій області отримала 6,45 %, В. Янукович отримав 90,44 % [73]. У своїй передвиборній програмі В. Янукович більше приділяв уваги гуманітарним аспектам, щоб залучити максимальну кількість виборців південного сходу і, можливо, центру України, на свою сторону: «Виступаю за надання російській мові статусу другої державної. Я за здійснення збалансованої державної мовної політики, яка адекватно реагує на мовні потреби суспільства. Також він пообіцяв «відновити дружні та взаємовигідні відносини з РФ та країнами СНД» [60].

Сфера, в якій можна спробувати простежити екзогенний вплив Росії, є економічна сфера. Високий рівень взаємодії Донецької області з прикордонними областями РФ пояснюється географічним розташуванням й налагодженими ще за часів СРСР виробничими та торговими зв'язками. Міжрегіональне та прикордонне співробітництво Росії і України мало багаторівневу нормативно-правову базу. Перший рівень – це наднаціональна взаємодія в рамках Союзу незалежних держав. Другий рівень – це російсько-українська договірна база. Третій – це угоди на рівні прикордонних суб'єктів.

Міжрегіональному співробітництву також сприяв Закон України «Про транскордонне співробітництво», прийнятим Верховною Радою у 2004 р. У 2003 р. було створено єврорегіон «Слобожанщина», до якого увійшли прикордонні

області: Харківська від України і Белгородська від Російської Федерації. Єврорегіон «Донбас», який об'єднував Донецьку та Луганську області України та Ростовську та Воронежську області Росії, був створений у 2010 р.

Протягом всього періоду існування єврорегіонів, офіційний Київ делегував Донецькій області локальні зовнішньоекономічні функції в системі взаємовідносин з суміжними територіями, не надаючи їм статусу автономії. З кожним роком цей процес розширення прав тільки зміцнювався. Розвивалися транскордонні торговельні зв'язки. Був запущений процес входження російських виробників на українські ринки і українських на російські (що, до речі, домінував український експорт, який був в 1,5 – 2 рази вище за російський). В рамках єврорегіонів спрощувалося законодавство в плані переміщення товарів [105].

У роки президентства В. Януковича акцентування політичного регіоналізму (в умовах зміцнення президентської влади) дещо зменшилося. «Вихід» регіоналізму на центральний рівень унаслідок перемоги свого Президента на президентських виборах, як і перетворення регіональної партії (зокрема, ПАРТІЇ РЕГІОНІВ) у партію влади, що мала можливість контролювати центральні інститути й органи (парламент, уряд), призводив до деструктивних трансформацій на рівні держави, про що по-своєму говорили критики «донецького регіоналізму». Ідеологія «донецького регіоналізму» базувалася на приматі права держави, беззаперечній покорі її лідеру і правлячій партії, підпорядкуванні індивідуальної волі державній владі та жорсткому придушенні інакомислення і свободи слова, зневажливому ставленні до ліберальних та демократичних цінностей, відторгненні необхідності критичного і незалежного мислення; денаціоналізації свідомості українців.

У «донецькому регіоналізмі» аналітики добачили навіть базис для «зародження і еволюції тоталітарного режиму в Україні», насадження культу особистості Януковича, інституалізацією «насильства та репресій відносно всіх форм інакомислення, з одного боку, і організації удаваного консенсусу в соціумі,

з іншого», та, відповідно, придушення політичної опозиції й встановлення «диктатури партії» [21].

Лідером парламентський виборів перегонів 2014 року стала політична партія «Народний фронт» – 22,14 % за всією Україною. В Донецькій області за цю партію віддали 6,13% голосів виборців, але за окремими територіальними одиницями – від 0,39% (у Донецьку) до 9,48% (у Артемівську). Другу позицію за результатами виборчого процесу серед суб'єктів в цих виборах на теренах Донецької області посіла Партія «Блок Петра Порошенка» – 18,19%, порівняно із другою сходинкою за всеукраїнським показником – 21,62%. Суб'єктом виборчого процесу у перегонах 2014 року, максимальний результат який набрав саме в Донецькій області, 38,74% порівняно із загальноукраїнським результатом – 9,43%, стала Політична партія «Опозиційний блок». У 2012 році ця політична сила, але за іншою політичною обкладинкою, здобула прихильність та набрала майже дві третини – в Донецькій області. В цілому в регіоні за «Опозиційний блок» проголосували від 18,94% (м. Донецьк) до 61,09 [28].

Територіально округи, за якими нова політична сила 2014 року – Політична партія «Об'єднання «Самопоміч» – набрала понад 20% голосів виборців, це – місто Івано-Франківськ, чотири міські округи Львова, округи Дрогобича і Червонограда, а також майже всі округи Києва; Тернопіль та Львів – по 19%. В середньому в Україні ця політична сила набрала 10,97% голосів, а в Донецькій області – лише 3,84 % (найнижча сходинка серед суб'єктів виборчого процесу – лідерів перегонів 2014 року). В деяких адміністративно-територіальних одиницях (АТО) регіону ця політична сила не набрала жодного відсотка, в м. Маріуполі – від 3,71 % до 5,26%, в м. Краматорську – 6,02% . Радикальна Партія Олега Ляшка на теренах Донецької області набрала лише 4,14% голосів, порівняно з всеукраїнським показником – 7,44%. Але за результатами голосування округів показники дещо різняться – від 0,14% у місті Донецьку до 6,65% у місті Слов'янську.

Найнижчі показники електоральних уподобань були досягнуті в Донецькій області під час позачергових виборів народних депутатів України 26 жовтня 2014 року Політичною партією – Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 1,94%, порівняно із всеукраїнськими показниками – 5,68%. Серед мешканців адміністративно-територіальних одиниць Донецької області «за» проголосували від 0,93% (м. Донецьк) до 1,83% (м. Краматорськ), лише в Мар'їнці – 5,51% голосів та у Волновасі – 2,23% голосів. Сенсаційна політична сила позаминулорічних парламентських виборів – ВО «Свобода» – не пройшла до Верховної Ради України у 2014 році. Найменша кількість прихильників територіально розміщена саме у Донецькій області.

Дослідник О. Нельга зазначає, що вибори, певним чином впливаючи на національно-інтеграційний процес, як правило, підсилюють його. Дослідник зазначає, що політичне ядро нації формується завдяки парламентським виборам, а політичний лідер під час президентських. Поділяючи слушність цього спостереження, зауважимо, що під час виборів можуть відбуватися також протилежні, національно-дезінтеграційні процеси, якщо в змаганні за голоси виборців будь-якою ціною політичні сили не зупиняються перед девальвацією цінностей національної єдності [54].

На Донбасі здавна є така закономірність: кого підтримує енергетична компанія ДТЕК – той і виграє вибори. Їх робітники складають левову частку населення Донбасу. А отже агітація проводиться прямим та непрямим шляхом, бо самі робітники неодноразово свідчили, що змушені писати номер бюлетеня на руці, бо керівництво їх запевняло, що саме так вони дізнаються – за кого вони проголосували. Це і стало однією з причин перемоги Вадима Ляха у Слов'янську, Руслана Требушкіна у Красноармійську, Андрія Аксьонова у Добропіллі. Але, як відомо, у Добропіллі Донецької області перемогу на виборах мера здобув Андрій Аксьонов. За нього свій голос віддали 68,9% виборців [59].

На президентських виборах 2019 року, тенденція підтримки проросійського кандидата в цілому не змінилося, але потерпіла деякі зміни. Проросійський кандидат Юрій Бойко, отримав 35,51% підтримки, але слідом йшов за ним Володимир Зеленський, який отримав 25,45% голосів виборців, що є добрим показником для не «свого» кандидата. У другому турі, Володимир Зеленський справив справжній фурор 86,94%, проти 10,59% за діючого президента – Петра Порошенка в Донецькій області.

Володимир Зеленський став кандидатом, що позиціонував себе, як прозахідний, але він спромігся посунути умовно проросійські сили в їхньому базовому регіоні. Успіх цьому кандидатові забезпечила комунікація, що будувалась відповідно до запитів мешканців східних областей, про які стало відомо в результаті проведених соціологічних досліджень. Отримані дані показували, що ще рік тому, не дивлячись на широку підтримку ідеї національної єдності серед громадян України, значна частина виборців, особливо на Сході та Півдні країни, не повністю підтримували державну політику в деяких сферах, які діючий президент і майбутній кандидат Петро Порошенко зробив основними для комунікації з електоратом.

Володимир Зеленський мав відверто прозахідний курс, але це йому не завадило набрати трохи більше чверті голосів виборців. Все це говорить про певні зміни в політичній поведінці населення регіону, вказує на певні трансформації у політичних поглядах мешканців регіону.

За підсумками місцевих виборів, що відбулися 25 жовтня 2020 року, у Донецькій області у 5 районах – Краматорському, Маріупольському, Волноваському, Покровському та Бахмутському – обрали депутатів до районних рад. До обраних депутатів увійшли представники 10 політичних партій – «Опозиційна платформа – За життя», «Слуга народу», «Опозиційний блок», «Партія Максима Єфімова «Наш Краматорськ», «Європейська солідарність»,

«Наш край», «Партія миру та розвитку», «Блок Вадима Бойченко», «За майбутнє» та «Порядок»[58].

До Краматорської районної ради проходять представники 7 осередків політичних партій, голоси виборців за них розділилися так: «Опозиційна платформа - За життя» - 43,48% «Слуга народу» - 12,94% «Опозиційний блок» - 9,63% «Партія Максима Єфімова «Наш Краматорськ» - 8,76% «Європейська солідарність» - 6,73% «Наш край» - 6,41% «Партія миру та розвитку» - 6,21%. До Краматорської районної ради було обрано 54 депутата, серед них жінки складають 15 осіб, чоловіки 39 осіб.

До Маріупольської районної ради, увійшли представники 3 політичних сил: «Блок Вадима Бойченко» - 42,16% (26 мандатів), «Опозиційна платформа - За життя» - 38,36% (23 мандати), «Слуга народу» - 6,64% (5 мандатів). На виборах мера, перемогу здобув Вадим Бойченко, голова партії «Блок Вадима Бойченко».

У Волноваському районі були обрані депутати з 3 політичних партій: «Опозиційна платформа - За життя» - 64,66% (28 мандатів) «Слуга народу» - 16,01% (7 мандатів) «За майбутнє» - 13,92% (7 мандатів). Всього було обрано 42 депутата, серед них жінки – 17 осіб, чоловіків – 25 осіб.

До Покровської районної ради пройшли представники 6 політичних сил: «Опозиційна платформа - За життя» - 34,55%, «Порядок» - 21,33% «Слуга народу» - 13,14% «Опозиційний блок» - 11,0% «За майбутнє» - 7,22% «Європейська солідарність» - 5,25%. Всього до районної ради увійшли 55 депутатів, серед них жінки – 26 осіб, чоловіки – 29 осіб.

До Бахмутської районної ради увійшли 42 депутата від 4 політичних сил: «Опозиційна платформа - За життя» - 39,62%, «Порядок» - 25,59%, «Слуга народу» - 23,05%, «За майбутнє» - 5,20%.

Якщо розглянути вибори мерів у Донецькій області, то побачимо наступну картину. У Бахмутському районі було обрано 4 місцевих голів, серед них 2 перебувають у партії «Опозиційна платформа за життя», інші самовисуванці. У

краматорському районі 4 з 5 місцевих глав також представляють партію «Опозиційна платформа за життя» ще один місцевий глава самовисуванець. Цікава ситуація спостерігається у Маріуполі та у Покровському районі. У Маріуполі, як ми говорили вище, переміг чинний мер і голова місцевої партії Вадим Бойченко, у Покровському районі було обрано 6 місцевих голів, серед них один представник партії «За майбутнє», що фінансується олігархом Ігорем Коломойським, один представник партії «Порядок», за якою простежується слід Ріната Ахметова, один представник партії «Опозиційна платформа за життя», інші самовисуванці [68].

Місцеві вибори-2020 показали, що у Донецькому регіоні триває активна регіоналізація партійної системи. По-перше, традиційно, найбільшу підтримку отримала партія «Опозиційна платформа – За життя». Значною була і підтримка «Опозиційного блоку» та нової політичної сили «Слуга народу».

По-друге, з'явилася низка місцевих партій, які відрізняються своєю регіональною ідентичністю та орієнтовані, насамперед, на проблеми місцевого значення: «Партія Максима Єфімова «Наш Краматорськ», «Блок Вадима Бойченко», «Партія миру та розвитку», «Порядок», «Наш край». Представники цих партій отримали підтримку громадян та увійшли до органів місцевого самоврядування. Це свідчить про зростаючу недовіру до загальнонаціональних партій та посилення партій місцевої політичної еліти, яка представляє інтереси мешканців регіону. Наприклад якщо взяти партію Блок Вадима Бойченка, то побачимо що головна пріоритетна мета та програма партії - це розвитку міста Маріуполя, що і стало запорукою успіху на виборах до Маріупольської районної ради.

Висновки до 3 розділу

Регіональний політичний режим в Донецькому регіоні сформувався завдяки кількома факторами. Насамперед це діяльність політичних акторів і місцевих бізнес-еліт та історичні передумови регіону. Вони полягають у міграційних процесах, хвилях індустріалізації регіону, прискореної урбанізацією. Це визначило соціально-економічне та культурне життя регіону: сильну патерналістську систему управління, владу місцевих бізнес-еліт, високий рівень криміналітету. Подвійна та розмита етнічна ідентичність, дає можливість для зовнішнього впливу з боку Російської Федерації, що призвело до кризи в регіоні в 2014 році.

Починаючи з незалежності України і до сьогодні, у донецькому регіоні користувалися популярністю партії орієнтовані на проросійську політику. Також чимало важливий момент є дії місцевих бізнес-еліт, які грали у виборах чи не вирішальну роль. За допомогою адміністративного ресурсу, власники великого капіталу та підприємств, допомагали набрати голоси для «своїх» кандидатів та партій. На президентських виборах 2019 року електоральні переваги місцевого населення зазнали певних змін. Проросійський політик Юрій Бойко за звичкою отримав найбільшу кількість голосів 35,51%, але слідом йшов Володимир Зеленський, якого підтримали 25,45% виборців. Публічний образ кандидата вдало співпадав з очікуваннями виборців Сходу, Центру та Півдня України та позитивно сприймався на Заході, що допомогло йому вийти за межі традиційного для України електорального поділу між Сходом і Заходом. Висока підтримка Володимира Зеленського на Донбасі не означає автоматичної високої підтримки прозахідного курсу, але вже те, що місцеві мешканці готові підтримати умовно прозахідного кандидата вказує на певні трансформації у політичних поглядах мешканців регіону.

Аналізуючи результати місцевих виборів-2020 можна відмити факт регіоналізації партійної системи у Донецькій області і в Україні в цілому. В

останній час набувають популярності місцеві та регіональні партії і на це є декілька причин. По-перше, найголовніша причина те, що виборці стали віддавати перевагу місцевим і регіональним партіям, ніж загальнонаціональним. Це обумовлюється тим, що цілі та програми місцевих партій орієнтовані на рішення конкретних соціально-економічних регіональних проблем, вони вдало оперують територіальною ідентичністю, історичною пам'яттю та менталітетом.

По-друге – це зменшення популярності та недовіра до загальнонаціональних партій, які дискредитували себе у багатьох питаннях внутрішньої та зовнішньої політики, їхня діяльність не відображає інтереси регіону та не спрямована, на думку багатьох виборців Донеччини, на вирішення регіональних проблем.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження розвитку регіональних політичних режимів в Україні дозволило дійти наступних висновків.

Базове поняття «політичний режим» трактується науковцями по різному, перш за все, це пов'язано з критеріями до класифікації політичних режимів. Перелік таких критеріїв в основному зводиться до характеристик, які властиві конкретному політичному режиму. Найбільш популярними характеристиками політичного режиму в науковій літературі є: доступ до політичної влади; горизонтальні відносини між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади; відносини політичної влади з суспільством; рівень участі мас в політиці; характер боротьби за лідерство.

Регіональний політичний режим – це взаємодія політико-економічних суб'єктів у рамках певних правил гри, з приводу боротьби за різні державні посади, та права реалізовувати ресурси регіону. Діяльність регіональних еліт і партій що формують регіональний режим доволі сильно впливають на політичну систему держави. Головними елементами регіонального політичного режиму є – політичні актори, їх цілі та стратегії, вплив їх рішень на структуру режиму. Щоб при дослідженні отримати чітку та цілісну картину регіонального режиму, потрібно використовувати низку методів, такі як: інституціональний, системний, та метод моделювання. Так само, потрібно враховувати історичні передумови, соціально-економічний стан кожного регіону.

За результатами дослідження, можна зробити висновок, що формування та розвиток регіональних політичних режимів в Україні детерміновані двома групами факторів. Перша група це – об'єктивні фактори до яких належать: соціальні, економічні, культурні особливості, які історично сформувалися в кожному регіоні України та впливають на політичні відносини, ідентичність та менталітет населення. Друга причини – це суб'єктивні фактори, вони полягають у діяльності політичних суб'єктів. До них входять: національні політичні партії,

інститути державної влади, національна еліта, регіональна і місцева еліта, фінансово-промислові групи, регіональні політичні партії, ЗМІ.

Експертний аналіз реформи децентралізації та місцевих виборів-2020, показує як позитивні так і негативні тенденції регіоналізації партійної системи, росту популярності місцевих та регіональних партій, зміцнення регіональних еліт. Так, до позитивних рис цього процесу можна віднести: поява нових політичних акторів, можливість політичної соціалізації для наших громадян, саме локальні та регіональні партії мають більш ефективніший зворотній зв'язок зі своїми виборцями. Реформа адміністративної та фінансової децентралізації дає можливість більшій частині грошей залишатиметься у місцевих бюджетах. Все це може дати поштовх до соціального, економічного розвитку, налагодження становища у глибинках країни. Проте деякі науковці прогнозують і негативні наслідки цього явища. Перш за все, це - загроза конфлікту між центром та регіоном, появи нових вогнищ сепаратизму, що робить регіональний політичний режим небезпечним для держави і може призвести навіть до конституційної кризи. Також є деякі побоювання з приводу розвитку недемократичних процесів в регіонах, а потім вже і у центральній владі, внаслідок яких, авторитарний режим може змінити демократичний.

Регіональний політичний режим в Донецькому регіоні формувався перш за все, за рахунок історичний передумов, які полягали в міграційних процесах та швидкої індустріалізації і урбанізації регіону у часи Російської Імперії та СРСР. З початку незалежності України, великий капітал перейшов до рук колишньої партійної номенклатури та кримінальних угруповань. Вищесказані фактори, визначили особливості соціально-економічного та культурного життя Донецької області. Також, Донецький регіон має унікальну регіональну ідентичність, головні її риси: домінація російської мови, подвійна розмита етнічність, популярність проросійських настроїв. Головними акторами у регіонального

режиму в регіоні були від відомих політичних партій та місцевих еліт до бандитських угруповань, які намагалися контролювати всі ресурси у регіоні.

Проаналізувавши результати останніх місцевих виборів в Донецької області, можна зробити наступні висновки.

Головною відмінністю місцевих виборів-2020 у Донецькій області, був успіх місцевих партій. Це свідчить про активну регіоналізацію партійної системи в Донецькому регіоні. Перша причина цього явища це – насамперед, падіння популярності загальнонаціональних партій, яка обумовлена не задоволенням діяльності загальнонаціональних партій на місцях. Друга причина – це успішне резонування місцевих партій із потребами жителів регіону, завдяки вдалим політичними програмами, які орієнтовані, в першу чергу, на вирішення соціально-економічних проблем регіону.

Підсумуємо, що регіональний політичний режим – це унікальний феномен наших часів та являється важливою складовою політичної системи. Дослідження регіонального політичного режиму в Україні є важливим внеском для удосконалення ефективності місцевого самоврядування в країні. Донецький регіон перебуває в процесі поступової трансформації регіонального режиму та на початку нового періоду розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних, втрат і пріоритетні напрями державної політики». Доповідь. НАН України / За заг. кер-вом академіка НАН України Е.М.Лібанової. 2015. 167 с. URL: http://www.idss.org.ua/arhiv/2015-23_09_Donbass.pdf
2. Авскентьев А. Центр Разумкова. Парти́йна система України після 2019 року: Особливості та перспективи розвитку. 2019р., 88 с.
3. Арон Р. Демократия и тоталитаризм М.:1991.
4. Афонін Е.А. Закономірності та особливості української трансформації / Е.А. Афонін, О.В.Сушій // Стратегічна панорама. № 1. 2015. С. 99.
5. Байковський Б., Зінько З. Регіональні та регіоналістські партії у політичному просторі Європи. // Грані. № 6. 2013. С. 144–149.
6. Баранов А. Сепаратизм у сучасному світі: політико-територіальний аспект. // Человек. Сообщество. Управление. № 3 2006. С. 118.
7. Баранов А.В. Акторы региональных политических процессов в современной России. Краснодар // Изд-во КубГУ, 2005. С. 23
8. Барышников С. Донбасс – от «внутренней колонии» к «региону-протектору» Украины / С. Барышников // Проблемы региональной идентичности Донбасса. – С. 91.
9. Бевз Т. Регіональний політичний режим Дніпропетровщини: спроба визначення алгоритму дослідження. Івано-Франківськ, 2017. С. 255–264.
10. Бирюков С.В. Клиентела как модель политического порядка и политических изменений. М.: ТЕИС, 2009.
11. Боголюбова И. Ю. Региональные политические режимы: понятие и сущность / И. Ю. Боголюбова. URL: http://www.superinf.ru/view_helpstud.php?id=2408
12. Бредихин А. История российско-украинского приграничного сотрудничества (на примере еврорегиона «Донбасс»). Москва, 2015. 197 с. 105

13. Будапешт готов поддерживать венгерские автономии в соседних странах
URL:<http://www.capital.ua/ru/news/88049-budapesht-gotov-podderzhiivatvengerskieavtonomii-v-sosednikh-stranakh>
14. В. Лебедюк. Центр Разумкова. Парти́йна система України після 2019 року: Особливості та перспективи розвитку. 2019р., 104 с. 78
15. Верменич Я. В. Історико-географічний регіон / Я. В. Верменич // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Наукова думка, 2005. – 672 с.:
16. Верменич Я.В. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціо- гуманітарний аналіз / Я.В.Верменич // Український історичний журнал. № 1. 2015. С. 126.
17. Вибори президента України. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011> (дата звернення: 15.09.2018).
18. Від сепаратизму врятують вибори. URL: <http://www.pravda.lutsk.ua/ukr/news/108907/>
19. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах регіонів України. Позачергові вибори народних депутатів України. 30 вересня 2007 року. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001> (дата звернення: 15.09.2018).
20. Віктор Каспрук. В Україні повернуто ідеологію в освіту URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/24216021.html>
- 21.Віктор Каспрук. В Україні повернуто ідеологію в освіту URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/24216021.html>
22. Вінницькі, харківські, чернівецькі, донецькі: з чого починалися українські клани [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://korupciya.com/vinnitski-harkivski-chernivetski-donetski-z-chogo-pochinalisya-ukrayinski-klani-foto/>
23. Г. Зеленько. Політичний процес у незалежній Україні: Підсумки і проблеми. // Траєкторія трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності: демократія vs олігархічна клановість. 2021р., 31 с.

24. Гельман В. Региональные режимы: завершение трансформации? / Свободная мысль, № 9. 1996.
25. Голосов Г. Демократия в России: инструкция по сборке, // СПб: БХВ-Петербург. 2012
26. Голосов Г.В. Сравнительная политология: учеб. СПб., 2001.
27. Громадянами колишнього СРСР відчувають себе 27% українців URL: <https://dt.ua/UKRAINE/gromadyanami-kolishnogo-srsr-vidchuvayut-sebe-27-ukrayinciv-239505.html>
28. Дегтяренко А. Етнонаціональний контекст політичних орієнтацій населення Донецької області. 2019. С. 302
29. Декларація Асамблеї європейських регіонів про регіоналізм в Європі(1996) .Assembly of European Regions. URL: <http://aer.eu/>
30. Демографічна ситуація Чернівецької області у 2016 році (Економічна доповідь) // Головне управління статистики у Чернівецькій області, Чернівці. 2017. 25 с.
31. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже; пер. с франц. – М. : Академический проект, 2000. 538 с.
32. Закон України «Про політичні партії в Україні». Все про вибори // К.: КНТ, АТІКА, 2004. С. 41–51
33. Засторога позапарламентських партій щодо зміни правил проведення виборів у жовтні 2020 року. Веб-сайт партії “Сила Людей”, 5 січня 2020р., URL: <https://cabinet.sylaliudei.ua/news/zastoroga-pozaparlamentskyh-partij-shhodo-zminy-pravyly-provedennya-vyboriv-u-zhovtni-2020-roku/?fbclid=iwar>
34. Истон Дэвид. Политическая система. М., 1953. 350 с.
35. Ільченко А. Л. Д. Кучма в Президентських виборах 1994р. – початок зародження біполярної системи українського електорального поля // Інтелігенція і влада. 2014. Вип 31. С. 287.

36. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Регіональні політичні режими в Україні: підстави формування, специфіка функціонування, особливості трансформації // К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 248 с. С. 7.
37. Колодій А. Центр Разумкова. Партійна система України після 2019 року: Особливості та перспективи розвитку. 2019р., 93 с.
38. Кононов И. Украинско-русская доминирующая коалиция как фактор развития этнической структуры Украины. URL: <http://www.niurr.gov.ua/ukr/dialog1999/Kononov.html> (дата звернення: 11.09.2018).
39. Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону / І.Кононов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. № 2. 2003. С. 78.
40. Кононов І.Ф. Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках та пошук історичного компромісу / І.Ф.Кононов // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукраїнської конференції. Луганськ: Знання, 2006. С. 8.
41. Коржов Г. Региональная идентичность Донбасса: генезис и тенденции развития в условиях общественной трансформации // Социология: теория, методы, маркетинг. № 4. 2006, С. 42.
42. Кузьмин А.С., Мелвин Н.Дж., Нечаев В.Д. Региональные политические режимы в постсоветской России: опыт типологизации // Полис. No 3 С. 32
43. Кузьмин, А., Мелвин, Н., Нечаев, В. Региональные политические режимы постсоветской России: опыт типологизации // Полис: Политические исследования. № 3, 2002, С. 142-155.
44. Куромія Г. Донбас поміж Україною та Росією: позанаціональна ідентичність? Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика // Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. Луганськ, 2002. С.541—554.
45. Кучма Л. Д. После майдана: Записки президента. 2005 – 2006 / Л. Д. Кучма. Киев: Довира; Москва: Время, 2007. 688 с.

46. М. Горбатюк. Діяльність НДП як «ПАРТІЇ ВЛАДИ» у контексті формування регіонального політичного режиму (на прикладі Вінницької області). 2018. С. 59
47. Медведчук та Балога взялися за створення Закарпатської народної республіки? URL: <http://zak.depo.ua/ukr/zak/yak-zakarpatskideputatizgadali-pro-avtonomiyu-ta-chomu-05042016200000>
48. Мовний склад населення Донецької області. Державний комітет статистики України. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/donetsk>
49. Мовний склад населення Луганської області. Державний комітет статистики України. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/lugansk>
50. Москаль заявил, что отбил у клана Балоги Закарпатскую область. URL: <https://strana.ua/news/34961-moskalzayavil-chto-otbil-u-klana-balogi-zakarpatskuyu-oblast.html>
51. Н. Ротар. Інституціональний дизайн Регіонального політичного режиму у Чернівецької області // Кураса НАН України. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2017. Вип. 1. С. 44–45.
52. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / За ред. О.Г.Осауленка. Державний комітет статистики України, 2003. С. 130, 137.
53. Національний суверенітет України в умовах глобалізації. Національна доповідь (НАН України). К., 2011. С. 39.
54. Нельга О. Вибори як індикатор і чинник національної інтеграції. Нова політика. № 6. 1999. С. 5.
55. О. Майборода. Політичний процес у незалежній Україні: Підсумки і проблеми. Евристика і реальність у функціонуванні політичних режимів в Україні. 2021р., 252 с.
56. Одеська міськрада повернула частині вулиць радянські назви URL: <http://tyzhden.ua/News/190992>

57. Олександр Корнієнко: “Ми в будь-якому випадку вибудуємо з мерами діалог. Не з цими, так з іншими”. Дзеркало тижня, 26 квітня 2020р. URL: https://dt.ua/internal/oleksandr-korniyenkomivbud-yakomu-vipadku-vibuduyemo-z-merami-dialog-ne-z-cimi-tak-z-inshimi-345827_.html.
58. Опора. Представники яких осередків політичних партій пройшли до районних рад на Донеччині. URL: https://www.oporaua.org/news/vybory/mistsevivybory/mistsevi_2020/22228-predstavniki-iakikh-oseredkiv-politichnikh-partii-proishli-do-raionnikh-rad-na-donechchini
59. Остров «Кандидатом в мэры Доброполя зарегистрировали сепаратиста. Местные активисты сняли видео», URL: <http://www.ostro.org/general/politics/news/483381/>
60. Передвиборна програма кандидата на пост президента України Януковича В. Ф. 17 січня, 7 лютого 2010 року URL: http://constituanta.blogspot.com/2014/10/2010_25.html (дата звернення: 15.09.2018).
61. Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій). URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v> (дата звернення: 15.09.2018).
62. Почему закарпатские „князьки” мечтают о судьбе „Моторолы”. URL: <http://www.depo.ua/rus/politics/chomuzakarpatski-knyazki-mriyut-pro-dolyu-motoroli—19102016170000>
63. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / под ред. проф. В. А. Бажанова. М., 2000. С. 40-52
64. Р. Минайло-Приходько. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України. 2019 р. С. 72

65. Результати голосування в багатомандатному окрузі (по регіонах України). URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0> (дата звернення: 15.09.2018).
66. Рик Ш. Феномен идентичности. Образование и социальное развитие региона. М., 1996. № 3—4. С. 212.
67. Романюк А. Центр Разумкова. Парти́йна система України після 2019 року: Особливості та перспективи розвитку. 2019р., 101 с.
68. Сайт ЦВК. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm033pt001f01=695pt00_t001f01=695pid112=21pid100=14rej=0.html 110
69. Сартори Д. Искажение концептов в сравнительной политологии (II) // Полис. №4. 2002 С. 110
70. Сепаратизм в Почаївській лаврі. URL: <http://www.gazeta-misto.te.ua/separatyzmvpochajivskij/>
71. Современная буржуазная политическая наука: проблемы государства и демократии / Под ред. Г.Х. Шахназарова. М., 1982.
72. Соловьев А. Политология: политическая теория, политические технологии. М. 2000. С. 21
73. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2016 рік. Чернівці: Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2017. 563 с.
74. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). – С. 6.
75. Туровский Р. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. Полития. №1 2016. С.162–180.
76. Туровский Р.Ф. Региональные политические режимы в России: к методологии анализа // Полис. № 2. 2009 35 45

77. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М. : АСТ МОСКВА, 2006. С. 255.
78. Центр Разумкова. Парти́йна система України після 2019 року: Особливості та перспективи розвитку. 2019р., 104 с.
79. Цыганков А. П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. М., 1995, С. 1–12
80. Чиркин В. Е. Государствоведение. М., 2000, стр. 190
81. Швейцер В. Региональные партии выходят на авансцену // Современная Европа. № 4. 2006 С. 84–93.
82. Шевченко О.В., Романова В.В., Жаліло Я.А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні. Наукова доповідь. – НІСД, 2020р., 153 с., <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichnidopovidi/decentralizaciya-i-formuvannya-politiki-regionalnogo-rozvitku-v>.
83. Ю. Остапець. Центр Разумкова. Парти́йна система України після 2019 року: Особливості та перспективи розвитку. 2019р., 95-96 с.
84. Ю. Підлісний. Центр Разумкова. Парти́йна система України після 2019 року: Особливості та перспективи розвитку. 2019р., 97 с.
85. Янішевський О.С. Локальні політичні проекти: чинники виникнення та перспективи політичної діяльності (за підсумками місцевих виборів-2015). Аналітична записка. НІСД, https://niss.gov.ua/sites/default/files/201607/lokalni_prosesu-7d35f.pdf.
86. Яремчук В. Регіональний політичний режим у Львівській області: трансформація у роки незалежності. Івано-Франківськ, 2017. С. 249–255.
87. Cardoso F. H. On the Characterization of Authoritarian Regimes in Latin America // The New Authoritarianism in Latin America / ed. by D. Collier. Princeton University Press, 1979. P. 33–57

88. Council of European Municipalities and Regions URL: http://www.ccre.org/en/article/introducing_cemr
89. De Winter L., Tursan H. Regionalist Parties in Western Europe. London: Routledge, 1998. 280 p.
90. Declaration of the Assembly of European regions on regionalism in Europe. URL: <http://euroregion.ru/files/eu/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%821.pdf>
91. Easton David . A Framework for Political Analysis. Prentice-Hall Contemporary Political Theory Series Hardcover / Import, January 1, 1965. p. 23
92. Easton David. A Systems Analysis of Political Life. New York: John Wiley, 1965. Pp. xvi, 507.
93. Hay C. Political Analysis. A Critical Introduction. Houndmills and N. Y. // Palgrave, 2002.
94. Macridis R. C. Modern Political Regimes. Patterns and Institutions. Boston, Toronto, 1986. p. 67
95. Mainwaring S. Transitions to Democracy and Democratic Consolidation: Theoretical and Comparative Issues // Mainwaring S., O'Donnell G., Valenzuela J. S. Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective. Notre Dame, 1992. P. 294–341.
96. Miller Eugene F. David Easton's Political Theory // The Political Science Reviewer. URL: http://www.mmisi.org/pr/01_01/miller.pdf (дата обращения: 18.05.2017)
97. Munck G. L. Disaggregating Political Regime: Conceptual Issues in the Study of Democratization : Working Paper. Kellogg Institute, № 228 1996, p.45
98. O'Donnell G. Authoritarianism: Argentina, Comparative Perspective / G. O'Donnell. Berkeley: University of California Press, 1988, p. 40
99. O'Donnell G., Schmitter Ph., Whitehead L. . Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy. Baltimore, L. 1986 p. 12

100. Pashyna N., Balabanov K., Lysak V. Regional Identity in Ukraine: Formation Factors and Functions // *Studia Politica. Romanian Political Science Review. STUDIA POLITICA. Romanian Political Science Review* vol. XIX. no. 3 & 4. – 2019. 561 c. (C. 491- 513).
101. Quermonne J.-L. *Les regimes politigues occidentaux* // Ed. Du Seuil. Paris, 1986, p. 12.
102. Riggs F.W. *Fragility of the Third World's regimes. International Social Science Journal. Vol. XLV. № 2. 1993*
103. Shugart M., Carey J. *Presidents and Assemblies. Cambridge. 1992. p. 31*
104. Skaaning S.-E. *Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework. Stanford, 2006. p. 31-45*
105. *The Congress of Local and Regional Authorities. URL: http://www.coe.int/t/congress/-default_en.asp*